Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Розвиток мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку засобом оптимізації предметно-ігрового середовища

КОЖУХІВСЬКОЇ НАТАЛІЇ ОЛЕКСАНДРІВНИ

Науковий керівник:
Аніщук А.М. канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Рецензенти:

Бобро Л.В. канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Возняк Л.В. канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №5 від 29.11.2023 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти**:**

_____
Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Ніжин – 2023

АНОТ АЦІЯ

Кожухівська Н.О. Розвиток мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку засобом оптимізації предметно-ігрового середовища. Рукопис. Ніжин, 2023. –86 с.

Кваліфікаційна робота виконана на теоретичному та практичному рівнях. На теоретичному рівні уточнено зміст та структуру провідних категорій дослідження, проаналізовано психолого-педагогічні дослідження з проблеми розвитку мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку, охарактеризовано предметно-ігрове середовище як засіб розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку.

На емпіричному рівні визначено критерії та показники, вивчено рівні сформованості мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку, досліджено вплив педагогів на формування даної якості у дітей.

На основі отриманих результатів виділено педагогічні умови та розроблено систему роботи щодо розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку засобом предметно-ігрового середовища.

Ключові слова*: «освітній простір», «освітнє середовище», «предметно-ігрове середовище», «компетентність», «мовленнєва компетентність», «мовленнєвий розвиток»*.

ABSTRACT

Kozhukhivska N.O. Development of speech competence in children of middle preschool age by means of optimisation of the subject-game environment. Manuscript. Nizhyn, 2023. -86 p.

The qualification work was performed at the theoretical and practical levels. At the theoretical level, the content and structure of the leading categories of the study are clarified, psychological and pedagogical research on the development of speech competence in preschool children is analysed, the subject-game environment is characterised as a means of developing speech competence in children of middle preschool age.

At the empirical level, the criteria and indicators are defined, the levels of formation of speech competence in children of middle preschool age are studied, the influence of teachers on the formation of this quality in children is investigated.

On the basis of the obtained results, the pedagogical conditions are highlighted and a system of work on the development of speech competence in children of middle preschool age by means of the subject-game environment is developed.

Keywords: *"educational space", "educational environment", "subject-game environment", "competence", "speech competence", "speech development"*.

ЗМІСТ

ВСТУП……4

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ……..11

1.1. Обгрунтування змісту ключових понять дослідження……11

1.2. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми розвитку мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку……..17

1.3. Предметно-ігрове середовище як засіб розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку……..25

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І……..33

РОЗДІЛ ІІ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СФОРМОВАНОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ……34

2.1. Методика констатувального етапу дослідження…… ….34

2,2. Вивчення рівнів сформованості мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку……..42

2.3. Система роботи щодо розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку засобом оптимізації предметно-ігрового середовища…….53

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ……..64

ВИСНОВКИ.....66

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..70

ДОДАТКИ…….....77

ВСТУП

На початку XXI століття відбувається глибока трансформація поглядів щодо ролі та місця дошкільної ланки в системі освіти, важливості дошкільного періоду життя.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (БКДО) наголошується, що дошкільна освіта є невід'ємним складником та першим рівнем у системі освіти, стартовою платформою особистісного розвитку дитини [5].

Сьогодні в Україні зроблено акцент на якісну дошкільну освіту, що є фундаментальною парадигмою формування та становлення особистості дитини. Компетентнісний підхід стає реалією сучасної освіти та активно реалізується в освітньому процесі, оскільки вирішення освітніх завдань потребує істотного посилення самостійної й продуктивної діяльності тих, хто навчається, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей. Компетентність як результат дошкільної освіти та особистісне надбання відображає систему взаємопов'язаних компонентів фізичного, психічного, соціального, духовного розвитку особистості дитини [5,с.4].

Оволодіння рідною мовою є одним із найважливіших надбань дитини в дошкільному віці. Тому однією із ключових компетентностей дошкільника є *мовленнєва*, яка визначена в освітньому напрямку «Мовлення дитини» Базового компонента дошкільної освіти. Сформованість даної якості забезпечить дитині повноцінний мовленнєвий розвиток, становлення мовленнєвої особистості в дошкільному дитинстві.

Базовий компонент дошкільної освіти передбачає формування мовленнєвої компетентності дошкільника, яка об'єднує фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний, монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежність та взаємозумовленість [5]. Лише комплексний підхід і реалізація всіх складників мовленнєвої компетентності може успішно вплинути на кінцеву мету цього освітнього напрямку.

Всі мовленнєві складники об`єднані між собою в мовленнєву компетентність і взаємозалежні один від одного в цілому. Мовленнєва

компетентність розвиває здатність дитини виражати свої думки, звернення, враження за допомогою мовленнєвих висловлювань засобами вербального і невербального спілкування.

Компетентнісний підхід в розвитку особистості вивчали такі науковці: І.Бех, А.Богуш, Г.Бєлєнька, І.Зарубінська, О.Кононко, Ю.Рібцун та ін. Одним із визначальних засобів розвитку мовленнєвої компетентності дошкільника є створення сучасного предметно-ігрового середовища відповідно до державного стандарту дошкільної освіти.

У дошкільній педагогіці питанню формування предметно-ігрового середовища ЗДО приділяється значна увага. Оскільки дитина в освітньому просторі виступає активним творчим суб'єктом, то невід'ємною складовою організації освітнього процесу закладу дошкільної освіти є середовищний підхід, який вимагає створення сучасного універсального предметно-ігрового середовища для самовиявлення, самореалізації і самоствердження дитини.

На сучасному етапі проблема створення предметно-ігрового середовища досліджується такими науковцями: Н.Гавриш, Т.Піроженко, В.Рагозіна, Г.Бєлєнька, К.Корічєва, В.Бобир, Н.Кащук, О.Косенчук, І.Новик, К.Крутій, Л.Лохвицька, О.Низковська. Дана проблема розглядається науковцями в різних аспектах, зокрема, оцінка якості предметно-ігрового середовища за системою ECERS – 3 (О.Косенчук, І.Новик), проектування предметно-ігрового середовища в закладах дошкільної освіти (Л.Лохвицька), інноваційні підходи до створення предметно-ігрового середовища (О.Низковська), ігровий простір дитини (К.Карасьова, Т.Піроженко), освітнє середовище як засіб особистісного розвитку дітей раннього віку (Н.Гавриш), предметно-розвивальне середовище як компонент освітнього простору (К.Крутій) тощо.

Проблема розвитку мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку досліджується такими науковцями: А.Богуш, Г.Бєлєнькою, В.Вавіною, Н.Гавриш, Н.Гордій, Л.Калмиковою, Е.Коротковою, Н.Пахомовою, С.Чередніченко, В.Чекаліною та ін. Науковці розглядають проблему в різних

аспектах, зокрема; формування мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами творів живопису (Н Гордій), формування мовленнєвої компетентності дошкільників у процесі навчання переказу літературних творів (В. Чекаліна), умови формування мовленнєвої компетенції у дітей старшого дошкільного віку з дизартрією (Н.Пахомова.), тощо.

Аналізуючи праці науковців, можна зробити висновок, що потреба в мовленнєвому спілкуванні розвивається упродовж усього періоду дошкільного віку і невід`ємно пов`язана з життєдіяльністю і спілкуванням самої дитини. Успіх взаєморозуміння в мовленнєвому спілкуванні залежить від того, наскільки сформовані в дітей комунікативно-мовленнєві здібності, мовна, мовленнєва та комунікативна компетентності. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини.

Правильно організоване предметно-ігрове середовище забезпечить формування мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для розвитку фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного та монологічного складників мовленнєвої компетентності. Через предметно-ігрове середовище та дії з ним у дошкільника формується образ предметного світу, який являє собою середовище розвитку всіх специфічних видів дитячої діяльності.

У середньому дошкільному віці у дитини з’являється інтерес до мови. Дитина починає проявляти мовленнєву активність в різних видах діяльності, а сюжетно-рольова гра стає провідним видом діяльності. Діти цього віку вже можуть використовувати предмети-замінники, символи, які дозволяють вийти за рамки реальної предметної дії та відтворити загальний задум у скороченій ігровій формі.

Тому створення в закладі дошкільної освіти повноцінного предметно-ігрового середовища – є однією з умов загального розвитку дитини, і, зокрема, мовленнєвого.

Це і зумовило вибір теми нашого дослідження: ***«Розвиток мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку засобом оптимізації предметно-ігрового середовища».***

Мета дослідження - полягає в теоретичному обґрунтуванні розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку, експериментальному вивченні та запровадженні системи роботи щодо розвитку мовленнєвої компетентності у дітей засобом оптимізації предметно-ігрового середовища.

Завдання дослідження:

1. Здійснити дефінітивну характеристику понятєвого апарату.

2. Проаналізувати стан дослідження проблеми у працях сучасних науковців.

3. Розкрити значення предметно-ігрового середовища для розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку.

4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку.

5. Визначити педагогічні умови та розробити систему роботи щодо розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку засобом оптимізації предметно-ігрового середовища.

Об'єкт дослідження – процес розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку.

Предмет дослідження - організаційно - педагогічні умови розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку засобом предметно-ігрового середовища.

Методи дослідження:

Теоретичні методи дослідження: аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення даних на основі вивчення психолого-педагогічної теорії уможливили аргументоване обґрунтування змісту та структури провідних категорій дослідження, визначення критеріїв та показників, комплексу

організаційно-педагогічних умов розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку засобом предметно-ігрового середовища.

Емпіричні методи дослідження.: спостереження, діагностичні методики для дітей, анкетування вихователів.

Методи математичної статистики: - аналіз результатів експерименту.

Дослідно-експериментальна база. Дослідження здійснювалось протягом 2022-2023 р. р. на базі закладу дошкільної освіти № 12 м. Ірпінь, Ірпінської міської ради Київської області. Дослідженням було охоплено 15 дітей, 6 вихователів.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що *науково обґрунтовано* сучасні підходи щодо використання предметно-ігрового середовища для розвитку мовлення дитини, здійснено дефінітивну характеристику понятійного апарату («освітнє середовище», «предметно-ігрове середовище», «мовленнєва компетентність», «мовленнєвий розвиток»), визначено критерії, показники та рівні сформованості мовленнєвої компетентності у дітей, розроблено систему роботи щодо розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку засобом оптимізації предметно-ігрового середовища.

Апробація результатів дослідження.

Наукові конференції:

1. Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» (*19 жовтня 2022 року*). Тема доповіді: «Організаційно-педагогічні умови формування сучасного освітнього простору ЗДО».

2. XII Міжнародна науково-практична конференція «MODERN RESEARCH IN WORLD SCIENCE» (*26-28.02.2023 року Львів, Україна).* Тези: «Організаційно-педагогічні умови формування предметно-ігрового середовища ЗДО».

3. Регіональна науково-практична Інтернет-конференція студентів, молодих науковців, педагогів-практиків «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки» *(20 червня 2023 року).* Тема доповіді: «Організаційно-педагогічні умови формування предметно-ігрового середовища ЗДО».

4. Регіональна науково-практична Інтернет-конференція студентів, молодих науковців, педагогів-практиків «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки» *(18 жовтня 2023 року).* Тема доповіді: «Організаційно-педагогічні умови розвитку діалогічного мовлення у дітей середнього дошкільного віку»

Наукові статті:

1. Організаційно-педагогічні умови формування предметно-ігрового середовища ЗДО. «MODERN RESEARCH IN WORLD SCIENCE»: збірка тез конференції / Proceedings of XII International Scientific and Practical Conference Lviv, Ukraine 26-28 February 2023. 1161c. С. 478-485.

3. Організаційно-педагогічні умови формування предметно-ігрового середовища ЗДО. *Сучасна дошкільна освіта: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки: збірник статей регіональної науково-практичної Інтернет-конференції студентів, молодих науковців, педагогів-практиків* / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 275 с. С. 88-93.

4. Організаційно-педагогічні умови розвитку діалогічного мовлення у дітей середнього дошкільного віку. *Актуальні проблеми та інноваційні пошуки у галузі сучасної дошкільної освіти: збірник наукових статей студентів, магістрів, молодих науковців спеціальності 012 Дошкільна освіта / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко.* Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 232 с. С.90-94.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 86 ст., основний

текст – 69 ст., додатки –9 ст. Список використаної літератури становить 62 джерела.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Обґрунтування змісту ключових понять дослідження

Теоретичний аналіз проблеми формування розвитку мовленнєвої компетентності у дошкільників визначається можливим за аналізом ряду ключових понять, таких як: *«освітній простір», «освітнє середовище», «предметно-ігрове середовище», «компетентність», «мовленнєва компетентність», «мовленнєвий розвиток».*

Говорячи про простір, важливо зазначити, що це філософська категорія, яка розглядається як форма існування матерії, що передає спосіб співіснування розмаїтих матеріальних утворень [60]. Своє бачення щодо розуміння поняття «простір» висловлювали древні філософи та науковці Демокріт, Аристотель, Г. Лейбніц, Альберт Енштейн, Дж. Берклі, Д. Юм, І.Кант. Зокрема, Демокріт вважав, що простір є непорушним, неподільним та нескінченим. На думку Арістотеля простір і матерія, яка його наповнює, не можуть існувати окремо. Німецький математик та філософ Г. Лейбніц зазначав, що простір це певні взаємовідносини між об’єктами, Альберт Енштейн ототожнював гравітаційне поле з самим простором.

У просторі, зазначають Т.Гармс, М. Річард, відбувається особистісне і суспільне життя людини, тому просторові характеристики буття є дуже важливими для неї. Простір розглядається як умова і результат діяльності суб’єкта, його продукт [17].

Люди завжди прагнули глибоко пізнати простір і ці намагання стали однією із складових формування їх матеріальної та духовної культури. Проте, загальне розуміння простору формується у людини через емпіричний досвід при безпосередній характеристиці матеріального об’єкта чи об’єктів.

А. Цимбалару робить висновок, що «як форма існування об'єктивної реальності, простір виражає відношення між існуючими об'єктами, визначає порядок їх розташування, щільність, площину, структуру та характеризує всі форми і траєкторії руху матерії» [61].

Сьогодні розглядаючи галузі життя сучасного суспільства, ми говоримо про простір в якому відбувається взаємодія об'єктів суспільної діяльності в межах певних територій, використовуючи певну ознаку простору: соціальний, політичний, економічний, інформаційний, освітній тощо. А тому поряд із поняттями «соціальний простір», «політичний простір», «економічний простір», «інформаційний простір» виникає і поняття «освітній простір».

Людина є дотичною до освітнього простору в певні періоди свого життя і приймає правила існування в його часових межах. Адже освітній простір це сфера суспільної діяльності людини, в якій відбувається її формування та розвиток, створюються умови для набуття індивідом соціального досвіду.

Як зазначає Н. Касярум, під *освітнім простором* слід розуміти просторово-часове поле функціонування і розвитку системи освіти як відкритої активної соціальної сфери, в якій діє ідеологія формування особистості з урахуванням умов зовнішнього середовища (природно-кліматичних, демографічних, екологічних, соціально-економічних, політичних та ін.), потреб соціальних замовників (і самої особи), реалізуються освітні послуги установами освіти й організаціями, що володіють освітнім, виховним і розвивальним потенціалом [28].

Аналіз наукових джерел дає можливість нам говорити про багатовимірність та різноплановість поняття освітній простір. Розрізняють кілька відтінків значення цього поняття: як розвиток педагогічних технологій; власний простір суб'єкта освіти; дидактичний простір; концептуальний простір ціннісного прогнозування освіти; єдиний освітній

простір людської цивілізації; як синонім понять «соціально-освітній простір», «духовно-педагогічний простір», «виховний простір» тощо.

Поняття «освітнє середовище» є більш вузьким, у порівнянні з «освітнім простором». Воно не має чіткого та однозначного визначення. Багато дослідників розуміють це як підсистему соціокультурного середовища, сукупність всього оточення суб`єкта в процесі діяльності, в процесі розвитку особистості дитини. Це сфера життєдіяльності, яка постійно змінюється. Спеціально організоване середовище повинно стимулювати дитину до активності, мотивувати до пізнання нового. У психолого-педагогічній науці середовище трактують доволі широко: як *середовище життєдіяльності, природне середовище та освітнє середовище* [54].

Термін «середовище» у психолого-педагогічній науці з`явився в 20-тих роках XX століття. До цього науковці у своїх працях використовували свої терміни: «педагогіка середовища», «суспільне середовище дитини», «оточуюче середовище» та інші. Вчені вважали, що об`єктом впливу педагога, на першому місці повинні бути умови, в яких дитина розвивається. Від цього залежить динаміка її розвитку, активність, ставлення до пізнання світу, результат творчого розвитку особистості. Отож, середовище - це, в першу чергу, розвиток життєво необхідних якостей, засвоєння соціального досвіду, формування ставлення до базових цінностей.

Сучасна дослідниця О. Малихіна, вважає, що поняття «освітнє середовище» є одним із ключових понять в психолого-педагогічній науці. Вона відзначає, що гармонійне виховання і розвиток дитини відбувається тоді, коли враховані основні потреби можливості розвитку [43].

На думку О. Низковської *освітнє середовище* – це сукупність умов, впливів, способів навчання, виховання та розвитку особистості. Тобто, освітнє середовище – цілий світ взаємопов`язаних предметів, явищ і людей, які постійно оточують особистість, обумовлюючи її розвиток [48].

Можна погодитись з думкою С.Литвиненко, яка вважає, що середовище є освітнім тільки тоді, коли воно здійснює особистісний розвиток

всіх учасників освітнього процесу і дає можливість самореалізуватися всім дітям [35].

Розвивальне середовище — комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у дошкільному закладі [35].

Узагальнюючи наукові підходи сучасних дослідників, можемо констатувати, що освітній простір вони бачать, як динамічну цілісну систему; як складну структуру і піраміду різнорівневих просторів (міжнародного, континентального, локального, сімейного, особистісного).

Облаштований належним чином освітній простір розвиває здібності всіх дітей, сприяє їх активності, стимулює розвиток, самовдосконалює і має значущий вплив на розвиток дошкільників. Створюючи освітнє розвивальне середовище слід пам`ятати, що воно повинно бути безпечним, в першу чергу, комфортним, динамічним, насиченим і в той же час привітним, доброзичливим, створювати емоційний добробут. Воно повинно стимулювати дошкільників до гри, досліджень і пізнання.

Освітнє середовище включає *предметно-ігрове середовище*, яке має бути динамічним і мобільним, щоб діти вчилися активно ним користуватися, а також щоб забезпечувати їм свободу дій. Усе обладнання має постійно поновлюватися, видозмінюватися і легко переноситися з одного центру в інший.

Як відомо, що перенасичене предметне середовище негативно впливає на малят, гальмує їх розвиток, погано впливає на психіку. І тільки, якщо періодично поновлювати, змінювати, оптимально організовувати предметно-ігрове середовище, воно матиме розвивальний вплив, активізуватиме пізнавальну діяльність, позитивно впливатиме на емоційну сферу дитини.

Сьогодні для розвитку дитини застосовується компетентнісний підхід. У Базовому компоненті дошкільної освіти йдеться про компетентності, які мають бути сформовані в дитини при виході із закладу дошкільної освіти. *Компетентність* – це результат освітнього процесу, що виражений у

формуванні відповідно емоційно-ціннісного ставлення до оточення сформованості певних знань, здатності до активного, творчого, впровадження набутого досвіду [5]. Компетентність, як зазначає А. Богуш, є сформованою якістю особистості, це наявність у неї знань, умінь і навичок, які набуваються як у процесі навчання, так і за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу нестимульованого середовища, життєвого досвіду, ціннісних орієнтацій [9].

Нове в підході до компетентностей – інваріативні (незмінні) компетентності та варіативні (змінні) компетентності. Проте кожна з них має бути сформована за відповідними освітніми напрямами. Освітній напрям «Мовлення дитини» формує інваріативні компетентності: мовленнєву, комунікативну, літературно-художню. Це дає змогу за допомогою мови і мовлення пізнавати світ і взаємодіяти з ним, спілкуватися з однолітками та дорослими, поважливо ставитись до друкованих чи електронних книжок, художнього слова [5].

У БКДО зазначено: «Освітній напрям «Мовлення дитини» передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях [5]. Оволодіння мовою як засобом пізнання і способом специфічно людського спілкування є найвагомішим досягненням дошкільного дитинства. Мова виступає «каналом зв'язку» для одержання інформації з немовних сфер буття, засобом пізнання світу від конкретно-чуттєвого до понятійно-абстрактного. Мовленнєве виховання забезпечує духовно-емоційний розвиток дитини через органічний зв'язок із національним вихованням.

Однією із ключових компетентностей, яка має бути сформована у дитини дошкільного віку є *мовленнєва. Мовленнєва компетентність*– це здатність дитини продукувати свої звернення, думки, тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і не вербальних засобів. Мовленнєва компетентність об'єднує фонетичний,

лексичний, граматичний, діалогічний та монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежність та взаємозумовленість [5; с.18].

Характеристику даному поняттю дають такі науковці як А.Богуш, Н.Гавриш, М.Косенко, А.Пасічник, Є.Пасов та ін. Зокрема, А.Богуш, Н.Гавриш зазначають*, що мовленнєва компетентність* – це вміння дитини адекватно й доречно, практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свою думку, бажання, наміри, прохання тощо), використовуючи для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення [9]. Структуру мовленнєвої компетентності можна визначити як єдність трьох компонентів*: мовленнєвого досвіду, знань про мову й чуття мови.* Однак кожен із елементів у цій структурі набуває комунікативної спрямованості й відповідного змісту.

Мовленнєва компетентність є складовою частиною *мовленнєвої діяльності*. Дитина, у якої сформована мовленнєва компетентність, здатна вступати в мовленнєву взаємодію з іншими, підтримувати розмову, виражати свої думки і наміри за допомогою мовленнєвих засобів.

Мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку складається із різних видів говоріння та слухання, під час якої формуються мовленнєві вміння і навички. В межах мовленнєвої діяльності відбувається мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку.

Мовленнєвий розвиток дитини — одне з основних завдань дошкільної освіти. За допомогою мовлення у дошкільників відкривається доступ до культурно-історичних знань нашого народу, формується пізнання дитини, розвивається її внутрішній світ, вона сприймає все те, що її оточує. Актуальною проблемою сучасної дошкільної освіти є проблема розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок у дошкільників. Мовленнєвий розвиток дитини є головним і дієвим інструментом соціалізації дитини

Мовленнєвий розвиток дошкільника - складний психологічний процес, що не зводиться до простого відтворення дитиною почутої мови. Він визначається мірою сформованості знань, умінь та навичок дитини і

виявляється в соціальній та інтелектуальній активності у колі дорослих та однолітків. Мовленнєвий розвиток є найважливішою складовою формування дитячої особистості та її готовності до шкільного навчання. І якою мірою у дитини буде сформована мовленнєва компетентність в процесі цього розвитку, буде залежати її успіх у майбутній навчальній діяльності.

Тому своєчасний мовленнєвий розвиток в дошкільному дитинстві розкриє потенційні можливості кожної дитини для оволодіння зв'язним мовленням, необхідним для спілкування з іншими.

Таким чином, нами проаналізовано ключові поняття нашого дослідження «освітній простір», «освітнє середовище», «предметно-ігрове середовище», «компетентність», «мовленнєва компетентність», «мовленнєвий розвиток», якими ми будемо користуватися в процесі написання нашої роботи. Вони є визначальними, логічно взаємопов'язаними між собою. Центральним поняттям виступає «мовленнєва компетентність». А предметно-ігрове середовище виступатиме засобом формування мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку.

1.2. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми розвитку мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку

Проблемі формування мовленнєвої компетентності приділяли увагу такі науковці, як: А.Богуш, Л.Варзацька, М.Вашуленко, Н.Гавриш, А.Гончаренко, Ю.Караулов, Е.Короткова, Ю.Мацько, Л.Паламар, М.Пентилюк, В.Чекаліна, Н.Луцан, К.Крутій та ін. Як визначається в БКДО, мовленнєва компетентність включає ряд складників. Найважливішими з них для мовленнєвої взаємодії є лексичний, діалогічний та монологічний.

Над проблемою розвитку діалогічного та монологічного мовлення працювали такі науковці: Л. Алексєєнко-Лемовська, А. Богуш, Н. Гавриш,

Н.Гордій, А. Дмитренко, О. Запорожець, Н. Луцан, Л. Казанцева, І. Корякіна, Г. Лопатіна, Г. Люблінська, О. Саприкіна, Я. Хижун.

Становлення і розвиток діалогічного мовлення дітей дошкільного віку в контексті дискурсивної лінгвістики досліджували А. Богуш, Н. Гавриш, О.Саприкіна. Вони зазначають, що розвиток діалогічного мовлення має надважливе значення для дітей і проходить складний шлях розвитку.

Діти середнього дошкільного віку вчаться вільно, невимушено вступати в розмову, підтримувати діалог, відповідати на запитання, запитувати або обмінюватися інформацією, контактувати з іншими дітьми і дорослими.

О. Запорожець зазначає, що величезний потенціал щодо спілкування, розвитку діалогічного мовлення має гра, яку він слушно назвав справжньою соціальною практикою дошкільника [24].

А. Богуш виокремлює такі основні завдання розвитку діалогічного мовлення:

- учити дітей відповідати на запитання та звертатися до інших із запитаннями;
- підтримувати розмову;
- продовжувати її відповідно до ситуації спілкування;
- виявляти ініціативу в розмові з дорослими та дітьми;
- будувати діалог на запропоновану тему [9].

Н. Луцан свої дослідження з розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку присвятила вивченню мовленнєво-ігрової діяльності. Вона впевнена, що в ході гри діти мають можливість діяти. Конкретні дії зумовлюють мовленнєву активність і водночас спрямовують розвиток гри. Під поняттям «діалогічне мовлення» вона розуміє комунікативний акт, в якому змінюються ролі мовця і слухача [42].

Л. Алексєєнко-Лемовська досліджувала збагачення словника дітей та розвиток творчості дітей середнього дошкільного віку в театрально-ігровій діяльності. Вона зазначає, що театралізована гра – це оптимальний засіб

мовленнєвого розвитку дитини, зокрема діалогічного [2]. Вступаючи в діалог, діти знаходяться в рівних умовах спілкування, контролюючи один одного, підбираючи зрозумілі слова, щоб висловити свою думку, ставлять запитання і відповідають. У такій взаємодії реалізується принцип навчання – вчити граючись.

Над методикою діалогічного мовлення дітей дошкільного віку працювала Г.Лапіна. Вона окреслила лінгвістичні особливості діалогічного мовлення, дослідила композиційну побудову мови в навчальному діалозі та його складові компоненти. Вважає, що діалог – це первинна форма мовленнєвого спілкування дитини при безпосередньому обміні думками і враженнями [34].

Збагачення лексичного запасу слів експресивною лексикою засобами народної казки досліджувала Ю.Руденко. Вона встановила стадії збагачення та розвитку словника дошкільників віку, підбираючи лексику народних казок та угрупувала словники-мінімуми, провела змістовний аналіз казок, дитячий словник лексикою в різних мовленнєвих ситуаціях, продукувала експресивне мовлення, опираючись на наочність та творчі завдання. Це творчі розповіді, літературні вікторини, ігри-драматизації [57].

Сформованість вище зазначених складників обумовляє розвиток мовленнєвої компетентності дитини. У програмі розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» визначено показники мовленнєвого розвитку дитини *середнього дошкільного віку*, що і становить її компетентність. Дані показники і характеризують стан сформованості кожного із описаних нами складників. Дитина цього віку уже має добре розвинений фонематичний слух і звуковимову. В межах словникового запасу правильно використовує багатозначні та узагальнюючі слова, групує предмети за характерними ознаками, знає слова найближчого довкілля, оперує назвами своєї країни та її символами, передає словами характер ставлення до інших людей. Тобто, у словнику дитини наявні практично всі частини мови. Уміє утворювати нові граматичні форми за допомогою

суфіксів, префіксів від різних частин мови, уміє будувати прості речення, вжичає різні частини мови, слова-назви предметів у різних граматичних формах із прийменниками і без них. Комунікативне мовлення характеризується вживанням дитиною різних форм словесної ввічливості без нагадування дорослим, застосовує прислів'я, приказки, фразеологічні звороти. За допомогою мовленнєвих засобів виражає свої думки і почуття [62, с. 251-252].

Отже, ми бачимо, що мовленнєва компетентність дитини середнього дошкільного віку уже розвинена на тому рівні, який забезпечує їй вільну мовленнєву взаємодію з іншими людьми. Процес формування мовленнєвої компетентності у дітей передбачає досягнення ними розвитку, необхідного і мінімально достатнього для їхнього нормального існування і функціонування у сучасному навколишньому середовищі. Науковці зазначають, що процес перетворення мовної системи у індивідуальний засіб формування і формулювання думки суб'єкта завершується формуванням *мовленнєвої компетентності*. Суб'єкт, засвоюючи мову середовища, в якому він знаходиться, будує свою індивідуальну систему знань про мову, мовних знань та їх використання, що складається у систему мовленнєвих знань. М.Косенко *мовленнєву компетентність* характеризує як певний спосіб здійснення мовленнєвих операцій, в основі яких лежать знання і навички, які дитина засвоїла в процесі життя. Автор виділяє *складові мовленнєвої компетентності:* орієнтування в ситуації спілкування, оформлення висловлювань відповідно до норм і правил української мови, розуміння зверненої мови [31; с.14-15].

Як зазначають сучасні науковці, середній дошкільний вік найсприятливіший для формування зв'язного мовлення і спілкування. У дитини формується виражена потреба в мовленнєвому спілкуванні. Проблемою сьогодення, вони вважають, саме відсутність бажання дошкільників вступати у спілкування і контакт з оточуючими та вміння організовувати мовленнєве спілкування.

Оскільки, в епоху інтенсивного розвитку сучасних технологій, спілкування для дітей набуває другорядного значення. Для них легше продемонструвати свої прохання і бажання мімікою, жестами, звуковими супроводами, ніж пояснити про них. Тому розвиток мовленнєвої компетентності у дітей є одним із першочергових завдань дошкільної освіти.

Основною характеристикою дітей зазначеного віку, як зазначає І.Луцан, є цілеспрямоване бажання вступити у мовленнєву взаємодію з дотриманням правил мовленнєвої комунікації. Діти чотирьох-п’яти років активно включаються у розмову, беруть участь у колективній бесіді, проте вони ще не вміють правильно формулювати запитання, доповнювати та виправляти відповіді товаришів. Тому в закладі дошкільної освіти мають бути створені відповідні умови для мовленнєвого розвитку дітей середнього дошкільного віку [42].

Проблему розвитку мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку вивчала А.Гончаренко. Вона зазначає, що традиційна методика розвитку мовлення надає виняткову увагу й значення показникам оволодіння мовними засобами, які полягають у формальних характеристиках: звуковимова, лексичний запас, граматична правильність. Дані засоби автор розглядає як попередній етап до успішної мовної взаємодії з партнерами у спілкуванні, і це є стимулом для розвитку *мовленнєвої компетентності.* У дитини формується обізнаність зі способами та засобами мовленнєвої взаємодії, адекватність вибору наявних навичок і умінь, застосовування і «зчитування» їх у мовленнєвій взаємодії; з’являється уміння орієнтуватися в ситуації спілкування; творчо застосовувати мовленнєві і позамовні засоби відповідно до поставленої мети [19].

Досліджуючи дану проблему, нами були опрацьовані наукові праці і відібрані найоптимальніші методи та прийоми інноваційних педагогічних технологій щодо розвитку мовленнєвої компетенності. На сучасному етапі з метою розвитку мовленнєвої компетентності у дітей використовують низку інноваційних методів, технологій, підходів. До таких сучасних технологій

розвитку відносяться: проектна технологія; педагогічна технологія « ситуації успіху» (за А.Бєлкіним); проект «Ранкові зустрічі», технологія психолого-педагогічного проектування (Т. Піроженко); теорія розвитку винахідницьких завдань (ТРВЗ); методика сприймання зображеного на картині різними органами чуттів (на принципах ТРВЗ) (І. Мурашківська, Т.Сидорчук); творча робота з казкою (Л.Фесюкова); методика Марії Монтессорі (спілкування в колі); дослідницька технологія та ін.

За визначенням Т.Піроженко, спілкування є тією вирішальною умовою, яка визначає факт появи активного мовлення, строки його виникнення, темп розвитку і удосконалення у наступні періоди дошкільного дитинства. Рівень складності мовлення, а саме матерії мовлення (лексики, граматики, синтаксису) прямо пропорційно залежить від змісту потреби дитини у спілкуванні з дорослими і однолітками [52].

У сфері мовленнєвого розвитку дитини загальновизнаними інноваціями є методи і прийоми роботи педагогів А. Богуш та Н. Гавриш. У їх методиці враховані усі новітні підходи та технології сучасної дошкільної педагогіки.

Прогресивною, на думку авторів, є така позиція у мовленнєвому розвитку дошкільників, за якою пропонується активна «дослідницька» діяльність дитини зі сприйняття літературного твору, момент її співтворчості з автором. «Проживання», прийняття дитиною літературного твору, можливість «грати» з художнім словом надають процесу сприймання більш глибокого змісту, загострюють увагу на мовному матеріалі, примушують замислитися над значенням використаних у тексті слів і виразів, сприяють збагаченню мовлення, формуванню його образної виразності. Тому засобами художньої літератури слід розвивати як лексичну, граматичну, фонетичну компетентність, так і виховувати культуру мовлення дошкільнят, розвивати поетичний слух, прищеплювати любов до художньої літератури як мистецтва слова [11].

Для формування мовленнєвої компетентності дітей середнього дошкільного віку було визначено наступні *напрями роботи:*

Рис. 1.1.

Реалізація всіх цих напрямків забезпечить повноцінний розвиток мовленнєвої компетентності дитини дошкільного віку.

Педагогами-практиками встановлено, що розвиток і формування мовленнєвої компетентності дошкільників – це довготривалий процес, який потребує з боку вихователя постійних пошуків шляхів та методів його удосконалення.

Німецькі вчені-педагоги Б.Крафт і К. Менг в пріоритеті виділяють ігрову, пізнавальну, мовленнєву і комунікативну види діяльностей, так, як вони взаємопов`язані між собою і супроводжують усі види діяльності дитини. Одним із аспектів інтеракційного підходу до діяльності дошкільника є те, що мовлення завжди входить у будь-яку інтелектуальну чи практичну діяльність. Першочерговою у дітей середнього дошкільного віку є ігрова діяльність. Тому, вивчення розвитку мовлення дітей дошкільного віку, як вважають педагоги, повинно проходити через гру, в ігровій діяльності [44].

Таким чином, вивчення розвитку мовлення дітей дошкільного віку повинно відбуватись, насамперед, у контексті гри, в ігровій діяльності. Як зазначає Т.Завязун, гра є інтерактивною, оскільки для того, щоб грати, дитина повинна взаємодіяти з різними іншими особами. Гра є вільною, спонтанною, невимушеною. Для того, щоб грати, дитина повинна бажати робити те, що вона робить. Гра є відкритою, образною, виразною, творчою, різноманітною. У дитячій грі немає правильних чи неправильних відповідей. Гра мовчазною не буває. Відтак, спілкування, яке супроводжує ігрову та інші види діяльності є провідним видом [23].

Мовленнєво-ігрова діяльність дає великі можливості проявити творчі успіхи дітей і зайняти надважливе місце в системі ігор, які передбачені програмою дошкільної освіти. Вона поєднує в собі мовленнєві ігри: режисерські, ігри-драматизації та імпровізації (за класифікацією Л.Артемової) та інсценізації літературних творів у під час літературних свят, концертів, дитячих вистав тощо. Завдяки цій діяльності розвивається фантазія дошкільнят, в їхньому уявленні виникають яскраві образи літературних героїв [4].

Мовленнєво-ігрова діяльність збагачує дітей новими враженнями, знаннями, вміннями, розвиває інтерес до літератури, активізує словник, сприяє вихованню дітей та розвитку у них зв’язного мовлення. Доцільний вибір дорослим ігрового матеріалу є стимулом для активізації дитячої фантазії, бажання особисто організовувати гру, будувати ігровий сюжет, взаємовідносини з іншими гравцями, заповнювати гру мовними виразами, що позитивно впливає на формування дитячої особистості, зв’язного мовлення, та розвитку мовленнєвої компетентності дошкільників. У зв’язку з цим у закладі дошкільної освіти має бути створене *предметно-ігрове середовище,* яке передбачає: підбір і розміщення іграшок (деталізованих та умовних), ігрових модулів, макетів, предметів-замісників, різних атрибутів з урахуванням особливостей розвитку ігрової діяльності в різні вікові періоди

дошкільного дитинства та формування у дітей тих чи інших дій з цими ігровими матеріалами.

Таким чином, всі мовленнєві складники (монологічний, діалогічний, лексичний, граматичний, фонетичний) забезпечують розвиток мовленнєвої компетеннтності дитини. Вони об`єднані між собою і взаємозалежні один від одного. Мовленнєва компетентність забезпечує здатність дитини виражати свої думки, звернення, враження за допомогою мовленнєвих висловлювань засобами вербального і невербального спілкування.

Розвиток і потреба в мовленнєвому спілкуванні відбувається упродовж усього періоду дошкільного віку. Чим раніше дитина розпочне вивчення рідної мови, тим вільно вона буде нею користуватися надалі. Створення розвивального предметно-ігрового середовища забезпечить умови повноцінного розвитку мовленнєвої компетентності дитини дошкільного віку.

1.3. Предметно-ігрове середовище як засіб розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку

Величезного значення науковці і практики дошкільного виховання і в минулому, і сьогодні приділяють проблемі створення предметно-ігрового середовища. Італійська педагогиня Марія Монтессорі у своїх працях наголошувала, що предметно-ігрове середовище базується на принципі природної доцільності розвитку. Вона пише, що оточення дитини– це не просто поєднання предметів для ігор або якогось їх застосування, оточення мусить мати цілісну форму (образ) і орієнтуватися на цілісне сприймання дитини, а не на суму його можливостей. Наголошує, що дитині не потрібне дороге середовище. Навпаки, воно має бути простим і «незавершеним», щоб цілеспрямовано спонукати дитину до роздумів [45].

Нині в Західній Європі широко впроваджують новітні розробки створення предметно-ігрового середовища, в якому передбачаються

диференційовані потреби особливості та перспективи розвитку дітей. Дуже цікавим виявився досвід німецьких педагогів, щодо створення предметно-ігрового середовища. Вони активно використовують верхні частини приміщення: антресолі, верхні галереї, стелю, східці з поручнями. Такі конструкції дозволяють дошкільникам отримувати нову оглядовість, спілкуватися з висоти, бачити те, що над ними.

Німецький вчений Р.Штайнер, засновник Вольдорфської педагогіки, має свій погляд на предметно-ігрове середовище. Він виступає проти готових іграшок – «продуманих та сфабрикованих інтелектуальною цивілізацією». У Вальдорфських школах всі іграшки виготовлені педагогами власноруч – з різних матеріалів і, в більшості, без намальованого обличчя, щоб дитина сама могла домислити, пофантазувати. Такі іграшки не нав`язують дитині готовий образ, а дозволяють творити. Виготовлені вони обов`язково з природнього матеріалу. Вважається, що вони заспокоюють дитину, на відміну від жорстких пластмасових іграшок, які породжують напруженість [12].

Предметно-ігрове середовище для кожної вікової групи дітей особливе. Середній вік – це розквіт сюжетно-рольової гри. Особливість полягає в тому, що діти можуть вже виходити за рамки реальної предметності, використовуючи предмети-замінники. Це сприяє інтелектуальному розвитку дитини. Тому потрібно, якомога більше пропонувати дітям предметів-замінників замість реальних предметів. Потрібно врахувати і те, що в цьому віці проявляється великий інтерес до мови. Тому ігрове середовище наповнювати більш різноманітними дидактичними іграми, даючи поштовх для спілкування, для розвитку мовлення дітей.

О.Запорожець розробив концепцію ампліфікації (збагачення розвитку) , згідно якої оптимальні умови для реалізації потенційного розвитку дитини створюються не форсованим навчанням, а максимальним збагаченням змісту форм дитячої діяльності через спілкування один з одним [24].

Н.Васильєва зазначає, що створити таке предметно-ігрове середовище можливо за умови дотримання таких вимог:

– предметно-ігрове середовище має бути адекватне вікові дітей та відповідати їхнім функціональним можливостям із незначним перевищенням ступеня складності;

– предметно-ігрове середовище має бути динамічним, варіативним, різноманітним. Хоча воно організовується дорослими, але повністю підвладне дитині, не обмежує її діяльності, забезпечує повну свободу;

– ігровий простір повинен сприяти орієнтовно-пізнавальній діяльності, що забезпечує набуття нових знань, формування розумових дій, розвиток провідних психічних процесів дитини;

– не можна забувати про значення форм і кольору – саме вони надають виразності об'єктам та подіям і завдяки зіставленню допомагають дитині отримати достовірні знання про довкілля. Всі ігрові предмети мають бути якісними, бо що досконаліша форма, то повніше реалізується її призначення;

– необхідно включати у предметно-ігрове середовище національні, етнокультурні особливості, аби дитина творчо прилучалася до духовних цінностей народу, вчилася любові до рідної землі [13].

На думку В.Бобир, середовище повинно забезпечувати творчий розвиток дітей, компонувати їх мислення, вчити маніпулювати об`єктами, по-різному бачити світ, вчитись виконувати творчі завдання. Все це вмістимо в понятті «універсальна ігрова зона», де є тематичні підзони: ігрова, спортивна, екологічна [7].

Як стверджують практики, незаповнене і безбарвне предметно-ігрове середовище спричиняє негативний вплив на дітей, гальмує розвиток особистості. Так само і перенасичене предметне середовище гальмує розвиток дитини. І тільки періодично поновлюване, варіативне, оптимально організоване предметно-ігрове середовище має розвивальний вплив, спонукає дитину до активної мовленнєвої діяльності.

Особливо ефективним є модульне предметно-ігрове середовище. Прикладами предметів-модулів можуть слугувати легкі куби різного розміру, виготовлені за типом вкладишів, і середні за розміром модулі – «меблі-іграшки». Дитина може перетворювати модулі на корабель, будиночок, казкову печеру тощо, що є необхідними атрибутами сюжетно-рольової гри.

Середній дошкільний вік –це розквіт сюжетно-рольової гри. Діти цього віку вже можуть використовувати предмети-замінники, символи, які дозволяють вийти за рамки реальної предметної дії та відтворити загальний задум у скороченій ігровій формі (наприклад, ляльку годувати не з чашки, а з кубика, уявляючи його чашкою). Ця особливість відіграє важливу роль в інтелектуальному розвитку дитини, отже, бажано замість реальних предметів якомога більше пропонувати предметів-замінників. Враховуючи, що в середньому дошкільному віці інтерес проявляється до мови, ігрове середовище необхідно наповнити дидактичними іграми.

Щоб створити оптимальні умови для зростання практично умілої, вправної у взаємодії з предметним світом дитини, Г Григоренко та Н.Погрібняк зазначають, що при цьому необхідно застосовувати сучасний іграшковий матеріал, що є найважливішою складовою предметно-ігрового середовища. Такий матеріал, на думку авторів, розкриває широкий простір для формування основних компетентностей дитини, передбачених чинними програмами розвитку і виховання дітей, в тому числі і мовленнєвої [21].

Досліджуючи дане питання, виявилося, що енциклопедичні та довідкові видання не дають тлумачення поняття «сучасний іграшковий матеріал». Л.Гураш було визначено, що воно функціонує у двох значеннях: широкому та вузькому. У широкому значенні «іграшковий матеріал» – це різноманітні матеріали, що репрезентують світ сучасних речей, подій і явищ. У вузькому значенні «сучасний іграшковий матеріал» – це складова розвивального предметно-ігрового середовища, яка забезпечує повноцінний процес розвитку, навчання та виховання дитини в сучасних умовах. Сучасний промисловий ринок пропонує споживачам неймовірне розмаїття

іграшкового матеріалу. Вибір іграшкового матеріалу повинен бути свідомим, базуватися на серйозних логічних підставах, при цьому завжди слід брати до уваги основну ідею: рівень розвитку дитини природним чином виражається в її грі та активності. У зв'язку з цим слід вибирати такий іграшковий матеріал, який би полегшував самовираження дитини, забезпечивши їй широкий спектр ігрової активності [22, с.9].

І. Новик І., Т.Онянова зазначають, що формуючи предметно-ігрове середовище заклад дошкільної освіти орієнтується на концепцію цілісного розвитку дитини, що охоплює:

– послідовну зміну предметно-ігрового середовища відповідно до віку дітей;

– урахування статевих особливостей і переваг, інтересів дітей;

– спрямованість на всебічний розвиток дитини;

– стимулювання творчих задумів та індивідуальних творчих проявів дітей [49, с. 264].

Зважаючи на думку І. Роговик, можна зазначити, що у сучасних гуманістичних теоріях і практиках дошкільного виховання існує низка класифікацій предметно-ігрового середовища. Всі вони дотримуються важливого правила: незаповнене й безбарвне предметно-ігрове середовище справляє на дітей негативний вплив, гальмує розвиток особистості. Перенасичене предметне середовище так само погано впливає на психіку дитини. Тому рекомендовано періодично поновлювати, змінювати оптимально організоване предметно-ігрове середовище. Тільки тоді воно матиме розвивальний вплив, спонукатиме дитину до активної пізнавальної діяльності [56].

Як зазначає Н.Грама, основними елементами предметно-ігрового середовища є архітектурно - ландшафтні та природно-екологічні об'єкти і художні студії; ігрові, спортивні майданчики та їх обладнання; ігрові простори, оснащені великогабаритними співрозмірними зросту дитини конструкторами, тематичними наборами іграшок, ігровими матеріалами,

ігровим обладнанням; аудіовізуальними та інформативними засобами виховання і навчання.

Складовими предметно-ігрового середовища є: велике ігрове поле, ігрове обладнання, іграшки, різна ігрова атрибутика, ігрові матеріали. Всі ці ігрові засоби знаходяться не в якомусь абстрактному ігровому просторі, а в груповій кімнаті, у спортивній залі, на майданчику. Інтер'єр не повинен містити в собі нічого зайвого й органічно поєднуватися в естетичному плані з ігровими засобами [20, с.146].

Автор пише, що в такому середовищі можна виділити ряд ігрових осередків: драматичний (набори-обладнання, нескладні декорації, елементи вбрання чи костюмів для ігор-драматизацій та інсценізацій); для настільних дидактичних ігор, будівельний, де зібрані різні конструктори (дерев'яні, пластмасові, металеві), коробки, колодки та інші матеріали, знаряддя та допоміжне обладнання; музичний, у якому зібрані різні види дитячих інструментів, магнітофон, аудіозаписи музичних і літературних творів; спортивний – з різноманітним гімнастичним обладнанням, тренажерами, спортивним інвентарем; куточок відпочинку – усамітнене місце з диванчиком або ліжечком, м'якими іграшками, де дитина могла б перепочити, пофантазувати [20, с.146].

Як зазначають науковці, для кожного вікового періоду предметно-ігрове середовище особливе. І саме для дітей середнього дошкільного віку – це насичений центр сюжетно-рольових ігор з предметними й рольовими атрибутами.

С. Павлюк пише, що предметно-ігрове середовище має бути облаштоване таким чином, щоб діти мали вільний доступ до всього матеріалу, обстежували його, розглядали з усіх сторін (колір, форма, величина, призначення) та обігравали доти, доки є інтерес до того чи іншого предмета. Можливість використовувати предмети, розвиває у кожної дитини здатність до найповнішого розкриття свого внутрішнього потенціалу в процесі вільної самостійної діяльності. При цьому важливо забезпечити

керівництво предметно-практичною діяльністю з боку вихователя, яке повинно бути спрямоване на стимулювання мовного розвитку у дитини [50, с.251].

З метою активізації мовлення дітей у розвивальному предметно - ігровому середовищі їх варто залучати до практичної діяльності. При цьому особливу увагу потрібно звертати на встановлення правильного зв'язку між іграшками, предметами та їх словесним позначенням. В процесі активних дій дітей з іграшками, необхідно вчили встановлювати схожість і відмінність між предметами: великі, маленькі, м'який, твердий, круглий, тощо. Внаслідок цього поповнюється словник дитини новими словами. Для того, щоб стимулювати мовленнєву активність дітей іграшки потрібно періодично змінювати. Оскільтки елементи новизни впливають на виникнення інтересу до практичної діяльності і супроводження цієї діяльності мовленням [50, с.252].

А.Гончаренко стверджувала, що предметно-ігрове середовище «доцільно заповнювати речами, якими сміло можна маніпулювати: розгорнути, відкрити, використати для гри чи іншої діяльності. Дитина повинна мати змогу обстежувати, досліджувати, експериментувати» [18, с. 44].

Новик І.М., Онянова Т.В. виділяють принципи, якими слід керуватися при створенні предметно-ігрового середовища:

–багатофункціональності середовища (відкриває безліч можливостей для дитини);

– трансформації середовища (можливість змінювати ігрові зони);

– варіативності (використовувати різні модельні варіанти) [49].

О. Лобанова виокремлює такі принципи:

– принцип вільного вибору (реалізується право дитини вибору теми, сюжету гри, ігрового матеріалу, місця і часу гри);

– принцип універсальності (дозволяє дітям і вихователям будувати і змінювати ігрове середовище, трансформуючи його у відповідності з видом гри, змістом і перспективами розвитку;

– принцип системності (поєднання окремих елементів середовища між собою з іншими предметами) [36].

Таким чином, предметно - ігрове середовище є однією із складових розвивального середовища закладу дошкільної освіти. Правильно організоване предметно-ігрове середовище забезпечить реалізацію потреби дитини в активній мовленнєвій практиці, що сприяє розвитку всіх складників мовленнєвої компетентності дитини: фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного та монологічного. Включення дитини у зміст рольових взаємин в процесі ігрової діяльності сприяє формуванню комунікативних умінь та навичок, достатній рівень яких дає дитині змогу самореалізуватися й адекватно діяти в соціальному оточенні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам виділити основні поняття нашшого дослідження: «освітній простір», «освітнє середовище», «предметно-ігрове середовище», «мовленнєва компетентність», «мовленнєвий розвиток».

Розвиток мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку вивчати такі науковці: А. Богуш, Г.Бєлєнька, Н.Гавриш, Т.Піроженко, В.Бобир, Н.Кащук, О.Косенчук, І.Новик, К.Крутій, Л.Лохвицька, О.Низковська та ін. Вчені вказують на можливість і необхідність розвитку мовленнєвої компетнтності у дошкільному віці. Проектування предметно-ігрового середовища в закладах дошкільної освіти, інноваційні підходи до створення предметно-ігрового середовища досліджувати Л.Лохвицька, О.Низковська, К.Карасьова, Т.Піроженко.

Мовленнєва компетентність об’єднує фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний та монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежність та взаємозумовленість.

Ефективними методами розвитку мовленнєвої компетентності є: дидактичні ігри та вправи, відгадування загадок, читання та обговорення художніх творів, розігрування ситуацій, сюжетно-рольові ігри, складання різних видів розповідей, драматизація тощо.

Одним із засобів розвитку мовленнєвої компетентності є предметно-ігрове середовище, яке має бути динамічним, варіативним, різноманітним. Складовими предметно-ігрового середовища є ігрове обладнання, різна ігрова атрибутика, іграшки, велике ігрове поле. Правильно організоване предметно-ігрове середовище забезпечить кожній дитині широкі можливості для розвитку її мовленнєвої компетентності.

Педагогами-практиками встановлено, що розвиток і формування мовленнєвої компетентності дошкільників – це довготривалий процес, який потребує з боку вихователя постійних пошуків шляхів та методів його удосконалення.

РОЗДІЛ ІІ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СФОРМОВАНОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методика констатувального етапу дослідження

Мета констатувального етапу дослідження полягає у вивченні рівнів сформованості мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку та впливу педагогів на формування даної якості у дітей.

Для реалізації цієї мети передбачається розв'язання таких *завдань:*

– визначити критерії і показники сформованості мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку;

– відповідно до виділених критеріїв та показників підібрати діагностичні методики;

– визначити рівні сформованості мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку;

– з'ясувати роль вихователів у розвитку мовленнєвої компетентності дітей.

Під час констатувального дослідження нами були використані такі методи: *спостереження, діагностичні методики, анкетування педагогів, математичні і статистичні методи дослідження.*

Об'єктами дослідження констатувального експерименту були діти середнього дошкільного віку, педагоги.

Програмою передбачено реалізацію даного експерименту трьома основними етапами:

І етап – підготовчий, на якому нами були визнаачені критерії та показники за якими ми будемо визначати рівень сформованості мовленнєвої компетентності у дітей. Критерії визначали відповідно до складників мовленнєвої компетентності: фонетичного, лексичного, граматичного,

діалогічного, монологічного. А потім до кожного критерію підібрали показники, які представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії та показники сформованості мовленнєвої компетентності старших дошкільників

Критерії	**Показники**
Фонетичний розвиток	• правильна вимова звуків, • виразність мовлення • інтонаційна виразність
Лексичний розвиток	• багатий словниковий запас, • розуміння значення слова
Граматичний розвиток	• правильність морфологічної будови мовлення (узгодження слів в роді, числі, відмінку) • правильність синтаксичної будови мовлення (правильна побудова речень)
Правильне діалогічне мовлення	• уміння презентувати себе оточенню; • знання правил мовленнєвого етикету; • уміння вести діалог.
Правильне монологічне мовлення	• уміння переказувати невеликі тексти; • складати розповіді за планом вихователя; • формувати самостійне мовлення

На основі виділених критеріїв та показників визначено такі рівні сформованості мовленнєвої компетентності:

- достатній;
- середній

- низький.

Достатній рівень сформованості мовленнєвої компетентності характеризується тим, що діти мають добре розвинений фонематичний слух і звуковимову, знають слова найближчого довкілля, правильно використовують багатозначні та узагальнюючі слова, групують предмети за характерними їм ознаками, знають символи своєї країни, вміють передавати за допомогою слів ставлення до інших. Уміють утворювати нові граматичні форми за допомогою суфіксів, префіксів від різних частин мови, будувати прості речення, вживати різні частини мови. Знають формули мовленнєвого етикету і використовують їх к своєму мовленні. Виявляють ініціативу у спілкування, уміють підтримувати розмову відповідно до ситуації, зрозумілості теми та зацікавленості. Складають розповіді за зразком вихователя та за планом. Відзначаються надзвичайною мовленнєвою активністю.

Середній рівень мають діти, в яких сформований фонематичний слух і звуковимова, однак спостерігаються незначні фонетичні порушення. Мають достатній словниковий запас, але не завжди правильно використовують узагальнюючі слова і допускають помилки під час групування слів за характерними їм ознаками. Не завжди вміють передати засобами мовлення своє ставлення до інших. Допускають граматичні помилки під час утворення нових слів, або узгодження їх у реченні. Уміють будувати речення, але часто сповтерігаються синтаксичні помилки. У мовленні переважають іменники, дієслова, прикметники. Не проявляють ініціативу у спілкуванні, але вміють вести діалог. Знають формули мовленнєвого етикету, однак у своєму мовленні практично не використовують. Складають розповіді з допомогою вихователя.

Низький рівень притаманний дітям у яких спостерігаються фонетичні, лексичні, граматичні порушення. У дітей сформований фонематичний слух, але спостерігаються фонетичні порушення у вимові деяких звуків. Мають

бідний словниковий запас, майже відсутні багатозначні та узагальнюючі слова. Відсутні навички словоутворення, не вміють передавати своє ставлення до інших за допомогою мовленнєвих засобів. Наявні значні помилки при узгодженні слів в роді, числі, відмінку. Надають перевагу простим реченням, в яких часто порушується логіка викладу думок і порушується зв'язність висловлюваного тексту. Монологічне мовлення не сформоване, відсутні навички складання розповідей. Відчувають труднощі під час спілкування, не знають формул мовленнєвого етикету. Не виявляють ініціативу у спілкуванні, комунікативні вміння не сформовані. Спостерігається надмірне використання позамовних засобів виразності.

ІІ етап – власне констатувальний етап експериментального вивчення сформованості мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку здійснювався протягом 2022-2023 р. р. на базі закладу дошкільної освіти № 12 м. Ірпінь, Ірпінської міської ради Київської області. Для дослідження було обрано групу дітей (15 чоловік) середнього дошкільного віку з приблизно однаковим рівнем розвитку та 6 вихователів.

На цьому етапі ми підібрали діагностичні методики, за якими і вивчали рівні сформованості мовленнєвої компетентності у дошкільників. З метою вивчення ставлення вихователів до даної проблеми було проведено анкетування і визначено їхню роль у формуванні мовленнєвої якості у дітей.

Сформованість мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку ми досліджували за допомогою *спостереження.*

Мета спостереженя: вивчити сформованість таких складників мовленнєвої компетентності дитини: фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного.

Суб'єкт спостереження : експериментатор.

Об'єкти спостереження: вихователі, діти.

Предмет спостереження: сформованість складників мовленнєвої компетентності середнього дошкільника.

Завдання:

1. Визначити критерії та показники сформованості вище зазначених складників;

2. Визначити рівень сформованості кожного із зазначених складників у дошкільників.

Форма фіксації: записи у протоколі спостереження *(див. дод. А)*.

Нами були виділені *критерії та показники*, за якими визначали рівень сформованості даних складників:

Фонетична грамотність: сформована правильна звуковимова, відсутність заміни одного звука іншим, відсутність спотвореної вимови звуків, розвинуте фонематичне сприймання на слух.

Лексичний розвиток: багатий словниковий запас з наявністю всіх частин мови у лексиці дитини, розуміння лексичних значень слів, вживання образних висловів та етикетних слів.

Граматично сформоване мовлення: вживання у мовленні прийменників і сполучників, вміння будувати речення, узгодження слів у реченні, використання відмінкових закінчень.

Діалогічна грамотність: вміння вести діалог, вступати в розмову та припиняти, висловлювати власну думку.

Спостереження за мовленням дітей проводили під час ігрової діяльності. Оскільки саме гра є провідним видом діяльності на даному віковому етапі.

Під час ігрової діяльності дошкільники вступали у мовленнєву взаємодію, проявляли інтерес до учасників гри. Тому ми фіксували правильність вимови звуків, вміння дітей підбирати слова до конкретних ситуацій спілкування, вживати багатозначні слова, формули мовленнєвого етикету. Також наша увага була звернена на вміння дитини будувати діалог, вступати в розмову і припиняти її. Відзначали мовленнєву активність дітей.

Нами було використано ряд методик для вивчення сформованості мовленнєвої компетентності у дошкільників.

Методика «Словниковий запас»

Мета: визначення рівня розвитку словникового запасу дітей 4-5 років, а також здатності до використання у своєму мовленні засвоєної лексики. Методика включає шість завдань, кожне з яких оцінюється балами і інтерпретується в залежності від отриманого результату.

Завдання А. Пропонується дитині придумати якомога більше слів на витзначену вихователем літеру.

Завдання Б. Дитині дається завдання закінчити слова, які промовляє педагог (*див. дод. Б*)

Завдання В. Перевіряється вміння добирати узагальнюючі слова.

Матеріал: картки з зображенням меблів, одягу, посуду, іграшок, призові картки.

Процедура виконання: експериментатор звертався до дитини із запитаннями: - «Пригадай, на чому спали три ведмеді з казки? (На ліжку). Куди кладуть свої речі артисти й актори? (У шафу, у гардероб). На чому вони сидять? (На стільцях). Я почну, а ти продовжуй: ліжко, шафа... (стіл, стілець, диван, крісло). Як назвати всі ці предмети одним словом?»

Завдання «Доповни речення».

Мета: виявити вміння дітей доповнювати речення потрібною фразою.

Матеріал: картки з зображенням казкових предметів.

Процедура виконання: експериментатор зачитує речення, діти повинні його продовжити: «Є в чайника носик... (...проте немає голови)». «Є вушко в голки... (...але не чує воно)». «Є язичок у чобіт... (..але чоботи все одно мовчать)». «Є в гори підніжжя... (...та щось не видно ніг)». «Є в горобини кисті... (...але немає в бідолахи рук)». «Ключ сріблиться в гущавині .... (...до якого немає замка)». «Є у гребінця зуби (...але їсти він не може)», після цього кожна дитина повинна одне речення перетворити на пальчикову гру.

Завдання: *Складання описової розповіді за сюжетною картиною «Діти ліплять сніговика»"*

Мета: перевірити уміння дітей складати невелику описову розповідь за сюжетною картиною за зразком вихователя. Визначити у дітей

сформованість навичок зв’язного мовлення, вміння будувавати повні речення, вживати різні частини мови.

Критерій: сформованість монологічного мовлення.

Показник: вміння будувати розповідь за планом; складати речення, правильно і доречно підбирати слова, узгоджувати їх в роді, числі та відмінку.

На початку нашої роботи пропонуємо дітям розглянути картину і пригадати зимові розваги. Далі проводимо бесіду:

1. Бесіда за змістом картини.

— Що хотів показати художник у своїй картині?

— Де зібралися діти?

— Я вважаю, що сніг тільки-но розпочався, а як думаєте ви?

— З чого це видно?

— Де і скільки лежить снігу?

— Як можна сказати, який іде сніг?

— Як ви думаєте, чи є великий мороз в той час, коли діти ліплять сніговика?

— Як називається стан погоди, коли сніг ліпиться? (Відлига).

— Розкажіть, що саме роблять діти, щоб сніговик вийшов таким гарним?

— Який настрій у дітей?

— Про що можуть розмовляти діти, під час роботи?

2. Пропонуємо дітям скласти розповідь за картинкою.

Перед цим даємо зразок розповіді.

«Діти на прогулянці в зимовому саду. Іде густий, лапатий сніг. Він лежить на землі, деревах, тину. Дітлахи ліплять снігову бабу. На голові в неї червоне відро. Хлопчик у зеленій шапці вставляє ніс із морквини. Малюк у фіолетовій шапці робить руки із гілочок. Дитина, що присіла чіпляє очі та ґудзики із камінчиків. Сніговик виходить дуже гарний. У дітей веселий та радісний настрій.

Спочатку пропонуємо одній дитині розпочати розповідь, а іншій закінчити. Потім всю розповідь повторює одна дитина. Звертається увага дітей на те, що спочатку потрібно сказати де знаходяться діти, яка погода цього дня, що роблять діти, який вийшов сніговик та який настрій у дітей.

Отже, робота з дітьми середнього дошкільного віку передбачала використання таких емпіричних методів: спостереження, використання діагностичних методик для вивчення сформованості їх мовленнєвої компетентності.

У роботі з педагогами нами використовувався метод *анкетування.*

Мета анкетування: дослідити обізнаність педагогів з даної проблеми та готовність здійснювати роботу з дітьми щодо формування їх мовленнєвої компетентності; вивчити форми і методи розвитку даної якості у дошкільників і, зокрема, виявити оцінку ефективності використання різних форм роботи у формуванні мовленнєвої компетентності.

У анкетуванні взяло участь 6 вихователів. Анкета (*див. дод. В*) складалася з 4 блоків запитань. Перший блок - вступна частина, де пропонувалося надати загальну інформацію про себе: освіта, педагогічний стаж, вікова група дітей з якою працює вихователь. Другий блок – запитання, що стосувалися розуміння педагогом сутності поняття «мовленнєва компетентність». Третій блок передбачав вивчення форм і методів роботи з дітьми щодо розвитку їх мовленнєвої компетентності. І четвертий блок включає питання, що стосуються використання предметно-ігрового середовища для розвитку мовленнєвої компетентності у дітей.

ІІІ етап – обробка та інтерпретація результатів констатувального експерименту.

Таким чином, нами було підібрано і розроблено діагностичний інструментарій для вивчення сформованості мовленнєвої компетентності дітей середнього дошкільного віку та визначення її рівня. Для роботи з дошкільниками було використано спостереження та діагностичні завдання, а для педагогів підготовлено анкети.

2.2. Вивчення рівнів сформованості мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку

На другому етапі констатувального експерименту безпосередньо проводилося дослідження. У експерименті було задіяно 15 дошкільників середньої групи і 6 вихователів. Педагоги отримали анкети, на які мали дати відповіді.

Експериментальне дослідження ми розпочали із *спостереження* за мовленням дітей. Нами складений протокол спостереження, куди ми записували свої спостереження. Для спостереження ми вибрали ігрову діяльність, оскільки саме в процесі гри для утримання відносин між виконанням ролей, дошкільники активно вступали у мовленнєву взаємодію.У цьому віці сюжетно-рольова гра зазнає певних змін, оскільки за твердженням психологів, вона переходить на третій рівень і виконання ролей стає основним завданням і змістом гри. Виконуючи ролі, малюки зазначеної вікової категорії моделюють людські відносини так, як вони це бачать і розуміють.

Називання ролі до початку гри, утримання своєї поведінки в рамках ролі протягом всієї гри, виконання ігрових дій, що визначаються роллю, - основні риси сюжетно-рольової гри дитини середнього дошкільного віку.

У процесі спостереження ми побачили, що беручи на себе роль, дитина починає діяти як дорослий, намагаючись відтворити у своїй ролі дії та вчинки дорослого, його мовлення. Особливу увагу ми звертали на мовленнєві засоби, які вживала дитина. Оскільки в межах даного методу ми мали з’ясувати і рівень сформованості фонетичної культури, словниковий запас, уміння правильно вживати рід, число і відмінок у поєднанні слів та вміння будувати речення.

Характерним є те, що діти середнього дошкільного віку своє спілкування не обмежують елементарними діями з предметами, а починають використовувати їх для розгортання сюжету, спілкування з однолітками, реалізації ігрових задумів. Тому ще за одним критерієм ми вивчали уміння дитини вступати в діалог з іншою дитиною.

Спостерігаючи за дошкільниками ми побачили, що вони обмінюються іграшками, допомагають один одному, взаємодіють у відповідності зі взятої на себе ролі.. Така взаємодія могла тривати 20-30 хвилин.

Сюжетно-рольові ігри, які відтворювали життєві ситуації, найкраще сприяли вираженню дошкільниками своїх почуттів, ставлень, переконань, що

свідчить про наявність мовленнєвих навичок у дітей. Гра стимулювала мовленнєву активність дошкільників і супроводжувалася словами-зверненнями до однолітків. Тому мовленнєвий матеріал, представлений нам під час ігрової діяльності, дозволив класифікувати рівні сформованості фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного складників у дітей. У протоколі проти кожної дитини ми записували рівень розвитку її мовлення за кожним складником.

Спостереження показало, що більшість дітей володіють правильним мовленням, активно вступають у спілкування з іншими, хоча деякі з них вступають у мовленнєвий контакт здебільшого за ініціативи дорослого.

Аналізуючи кожен складник, варто зазначити, що у дітей спостерігається не стійкість вимови звуків, оскільки вони не завжди виразно сприймають на слух мовні звуки. Мають певні недоліки у вимові звуків, оскільки більшість дітей ще не вимовляють шиплячі та сонорні звуки. Але починають правильно вимовляти слова зі збігом двох-трьох приголосних, наближуються до норми і чіткіше вимовляють свистячі звуки, з'являються звуки *ц, ш, ж, ч, л, р*. Не всі діти правильно вимовляють звук «р».

Словниковий запас у більшості дітей сформований, однак і в середньому дошкільному віці є свої складнощі в засвоєнні слів. Було встановлено, що чимало слів, що позначають час, простір, ще залишаються для дітей не зрозумілими. Оскільки вони не вміли правильно підібрати слова для визначення простору для гри. Підтвердженням цього були і висловлювання дітей. Наприклад, слова Максима: « Вчора у мене приїде мій брат», Оленка: «Повечеряємо і підемо на роботу», Олег: «Я встану так рано, що буде вже пізно», Іринка: «Мамо, сьогодні неділя, а завстра буде субота» і т.д.

Граматична будова мовлення сформована не в усіх дітей. Оскільки допускали помилки в узгодженні слів в роді, числі і відмінку. В основному неправильно узгоджували слова у реченні. Це говорить про те, що зв'язне мовлення у дітей ще не сформоване.

Діалогічне мовлення розвинене краще. Діти самостійно складають діалоги. Кількість діалогічних єдностей 4-5. Найчастіше діалоги виникали між дітьми, коли потрібно було домовитися, обмінятися враженнями; розпитати про гру чи виконання ролей у ній. Вживали такі діалогічні єдності: запитання – відповідь, повідомлення, розпитування, запитання. У дітей ще інколи простежується пом'якшення мовлення, що є притаманним для дітей молодшого дошкільного віку.

Проаналізувавши результати спостереження, ми визначили, що 24 % дітей проявляють мовленнєву активність, характеризуються сформованою звуковою культурою мовлення, мають достатній словниковий запас, уміють узгоджувати слова в реченні, володіють діалогічним мовленням. Середні навички в межах сформованості всіх вище зазначених складників виявили 54% дітей і решта (22%) засвідчили низький рівень розвитку складників мовленнєвої компетентності.

На визначення рівня розвитку словникового запасу дітей спрямована методика *«Словниковий запас»*.. Перше завдання було спрямоване на добір слів дитиною на певну літеру. Для цього відводилась тільки одна хвилина. Як показали результати такої методики, лише невеликий відсоток дітей змогли назвати від трьох до п'яти слів, решта дітей дуже довго думали, назвавши тільки одне, два слова. Тобто, швидко придумати слова діти ще не вміють.

Наступне завдання виявилось складнуватим для дітей, оскільки не всі діти змогли закінчити слово. Хоча дітям і давали склади, якими потрібно доповнювати слова, але більшості з них було важко зорієнтуватися, який саме склад потрібно добавити до слова. Тому тільки 18% дітей справилися із завданням, 62% виконали завдання з допомогою підказок вихователя і решта дітей 20% завдання не виконали.

Аналізуючи результати виконання завдання щодо уміння дитини добирати *узагальнююче слово* було встановлено, що у дошкільників виникли певні труднощі з добором таких слів. Діти називали або предмети, або

узагальнююче слово. Найбільш сподобалося дітям продовжувати речення та одержувати призові картки від експериментатора.

Наприклад, експериментатор: «Які меблі є в тебе в кімнаті?» Сергій.: «У моїй кімнаті є стіл, ліжко, шафа, стілець». Експериментатор: «Що ляльки кладуть у шафу? Що там лежить і висить? Продовжуй ряд: сукня, штани (спідниця, кофтина, сорочка). Усі ці речі називаються...». Ліля.: «Одяг» тощо.

Результати виконаного завдання «Доповни речення» засвідчують, що діти середнього дошкільного віку спроможні підібрати слова чи словосполучення, щоб закінчити речення. Наведемо приклади речень, які доповнювали діти. «Є в чайника носик, але він не дихає», «Є в голки вушко, але воно не справжнє», «Є язичок у чобіт, але вони не розмовляють», «Є в гори підніжжя, а ніжок немає», «Є у гребінця зуби, але ними не можна їсти» та ін. Тому більшість дошкільників справилися із цим завданням.

Завершує методику обстеження мовленнєвого розвитку дітей завдання на складання описової *розповіді за сюжетною картиною «Діти ліплять сніговика».*

Оскільки діти середнього дошкільного віку складають розповідь за планом чи зразком вихователя, то такий зразок був представлений експериментатором. Нашою метою було визначити рівень сформованості у дітей монологічного складника, що передбачає вміння дитини будувати розповідь за планом; складати речення, правильно і доречно підбирати слова, узгоджувати їх в роді, числі та відмінку.

Проаналізувавши відповіді дітей на запитання бесіди. Ми встановили, що дошкільники мають уявлення про пору року – зиму, про дитячі зимові розваги, особливі ознаки зимової погоди. Більшість дітей уміють підбирати слова-ознаки для характеристики дітей, зображених на картинці, їх настрою, здійснювати опис природи. В процесі складання описової розповіді, дошкільники використовували свої набуті знання, свій життєвий досвід. Однак, не всі вміють правильно побудувати речення, підібрати необхідні

слова, або логічно висловити свої думки. В результаті ми отримали наступні показники:

26% дошкільників склали зв’язну розповідь за зразком експериментатора. Діти доречно підбирали слова та їх ознаки, відтворювали сюжет, зображений на картинці. Використовували різні частини мови. Розповідь складена з 5-6 розгорнутих речень. Розповідаючи зміст сюжету, малюки переносили події з власного досвіду у свою розповідь. Такий рівень сформованості монологічного мовлення підтверджує сформованості мовленнєвої компетентності. Тому можна віднести його *до достатнього.*

48% дітей умовно ми віднесли до *середнього рівня* сформованості монологічного мовлення. Розповідь складалася з 4-5 коротких описових речень, що відображають реальні події на картинці. Однак, у розповіді дітей з'явилися додаткові деталі, не зображені на малюнку, але які стосуються сюжету. Тому і ця категорія дітей частково використовували свій індивідуальний досвід про зиму при складанні сюжету. Використовували різні частини мови, але надавали перевагу іменникам та прикметникам.

І решта дошкільників (26%) продемонстрували низький рівень умінь складати монологічні висловлювання. Дитина спроможна озвучити картинку лише двома чи кількома не зв'язаними один з одним реченнями, які оформлені неправильно, відсутній логічний зв’язок. Слова у реченнях не узгоджені в роді, числі та відмінку, тому мають місце як синтаксичні помилки, так і граматичні. Більшість дітей лише перерахували те, що зображено на картинці, а не вибудували сюжет розповіді.

Таким чином, у більшості дітей середнього дошкільного віку зв’язне мовлення ще достатньо не сформоване. Діти відчувають труднощі при складанні описових розповідей за сюжетною картинкою.

Отже, в результаті узагальнення та обробки кількісних показників, отриманих під час проведення констатувального експерименту, ми визначили рівні сформованості мовленнєвої компетентності дітей середнього дошкільного віку (див. табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Рівні сформованості мовленнєвої компетентності дітей середнього дошкільного віку

Рівні	Характеристика рівнів сформованості мовленнєвої компетентності	Кількісний розподіл (%)
Достатній	У дошкільників добре розвинений фонематичний слух і звуковимова, наявність слів найближчого довкілля, правильне використання багатозначних та узагальнюючих слів, сформоване вміння передавати за допомогою слів ставлення до інших. Утворювати нові граматичні форми за допомогою суфіксів, префіксів від різних частин мови, будувати прості речення, вживати різні часнтини мови. Знають формули мовленнєвого етикету і уміють їх використовувати у своєму мовленні. Проявляють ініціативу у спілкуванні, уміють вести розмову, складати розповіді за зразком вихователя та за планом. Характеризуються надзвичайною мовленнєвою активністю.	20 % (3 дитини)
Середній	У дітей сформований фонематичний слух і звуковимова, однак спостерігаються незначні фонетичні порушення. Мають достатній словниковий запас, але не завжди правильно використовують узагальнюючі слова і допускають помилки під час групування слів за за характерними їм ознаками. Не завжди вміють передати засобами мовлення своє ставлення до інших. Допускають граматичні помилки під час утворення нових слів, або узгодження їх у реченні. Уміють будувати речення, але часто спостерігаються синтаксичні помилки. У мовленні переважають іменники, дієслова,	53,4% (8 дітей)

	прикметники. Не проявляють ініціативу у спілкуванні, але вміють вести діалог. Знають формули мовленнєвого етикету, однак у своєму мовленні практично не використовують. Складають розповіді з допомогою вихователя.	
Низький	Притаманний дітям у яких спостерігаються фонетичні, лексичні, граматичні порушення. У дітей сформований фонематичний слух, але спостерігаються фонетичні помилки у вимові деяких звуків. Мають бідний словниковий запас, майже відсутні багатозначні та узагальнюючі слова. Відсутні навички словоутворення, не вміють передавати своє ставлення до інших за допомогою мовленнєвих засобів. Наявні значні помилки при узгодженні слів в роді, числі, відмінку. Надають перевагу простим реченням, в яких часто порушується логіка викладу думок і порушується зв'язність висловлюваного тексту. Монологічне мовлення не сформоване, відсутні навички складання розповідей. Відчувають труднощі під час спілкування, не знають формул мовленнєвого етикету. Не виявляють ініціативу у спілкуванні, комунікативні вміння не сформовані. Спостерігається надмірне використання позамовних засобів виразності.	26,6% (4 дитини)

Таким чином, результати дослідження показали, що більшість дошкільників середнього дошкільного віку (53,4%) мають середній рівень сформованості мовленнєвої компетентності. Тільки 20% дітей володіють достатнім рівнем мовленнєвої компетентності, а 26,6% малюків знаходяться на низькому рівні. Той факт, що частина дітей перебуває на низькому рівні сформованості мовленнєвої компетентності, уможливлює організацію системи роботи щодо формування у них даної компетентності.

Робота з педагогами включала їх анкетування. Анкети педагоги могли заповнити у вільний і зручний для них час. Анкетування було анонімним.

Проаналізувавши відповіді педагогів на запитання анкети, ми встановили, що всі педагоги мають вищу освіту, з них – 60% фахову. Педагогічний стаж роботи в середньому становить двадцять років. У експерименті були задіяні педаги, які працюють в середній та старших групах, оскільки кількість вихователів, які працюють з дітьми середнього дошкільного віку була не достатня для дослідження.

Аналізуючи відповіді вихователів на запитання другого блоку анкети, було встановлено, що всі педагоги вважають проблему формування мовленнєвої компетентності актуальною, важливою, необхідною для мовленнєвого розвитку дитини. Саме поняття «мовленнєва компетентність» вихователі змогли пояснити, але кожен дав своє визначення. Більшість педагогів трактували це поняття, як уміння спілкуватися, хоча такі практичні уміння більше відповідають комунікативній компетентності. Однак, ті визначення, які написали вихователі за своєю суттю відповідають базовому визначенню цього поняття, яке подано у Базовому компоненті дошкільної освіти і яке дають ряд науковців.

У даному ЗДО педагоги у своїй роботі користуються освітньою програмою для дітей від 2 до 7 «Дитина». Програма «Дитина» оновлена відповідно до Державного стандарту дошкільної освіти України та рекомендована МОН. Розвиток мовлення, уміння спілкуватися, формулювати та висловлювати свої думки представлено у напрямі «Мовлення дитини». Педагоги зазначають, що програма зручна у користуванні, зміст програми спрямовує на вирішення завдань з мовленнєвого розвитку та навчання елементів грамоти на засадах інтеграції освітнього процесу; розглядає вирішення завдань з формування мовленнєвої компетентності дитини 5-го року життя.

Що до рівня сформованості мовленнєвої компетентності, то педагоги зазначають, що розвиток мовленнєвої компетентності у дітей знаходиться на

середньому рівні. Діти середнього дошкільного віку володіють діалогічним, але монологічне мовлення ще не достатньо розвинене для того, щоб логічно висловити думку, скласти розповідь, або переказати художній текст.

На запитання «Як Ви проводите діагностику сформованості мовленнєвої компетентності у дітей», більшість вихователів зазначили, що таке дослідження проводить психолог. Не зважаючи на те, що дослідження проводилось в одному закладі, все ж таки невеликий відсоток педагогів зазначили, що здійснюють таке дослідження самостійно, використовуючи традиційні дослідницькі методи. Тому у відсотковому відношенні це виглядає так:

12% - використовують новітні методи;

18 % - користуються традиційними схемами;

70% - не проводять такого дослідження.

Запитання третього блоку спрямовані на з'ясування, які методи і прийоми використовують педагоги для формування мовленнєвої компетентності у дітей. Вихователі виділили найбільш ефективні методи і прийоми для розвитку мовленнєвої компетентності у дітей, які вони використовують у своїй практичній діяльності. Це використання дидактичних методів, спрямованих на мовленнєвий розвиток дитини, читання художньої літератури та обговорення змісту тексту, бесіда за картинкою, мовленнєві ігрові ситуації, драматизація та інсценізація, сюжетно-рольові ігри та ін.

Збагачення мовлення дітей формулами мовленнєвого етикету здійснюється в межах читання оповідань та казок, розігрування мовленнєвих ситуацій, перегляду мультфільмів, переказування тексту за ролями, в процесі драматизації казок, сюжетно-рольових ігор. Зазначають, що спілкуючись з дітьми постійно використовують слова етикетної лексики, в основному це слова *вітання, подяки, прохання, вибачення, чарівні слова, пестливі слова та ін.* У свою чергу, спонукають дітей до промовляння таких слів у різних життєвих ситуаціях.

Найбільш ефективними методами для розвитку мовленнєвої компетентності педагоги вважають мовленнєві ігри та вправи, які спрямовані на розвиток у дітей всіх складників мовленнєвої компетентності.

Запитання четвертого блоку спрямовані на вивчення питання щодо використання предметно-ігрового середовища з метою розвитку мовленнєвої компетентності у дітей. Всі педагоги зазначили, що таке середовище сприятливе для формування мовленнєвої компетентності і у своїй практичній діяльності вони його використовують. Педагоги зазначили, що таке середовище має бути універсальним, що дозволяє самим дітям і дітям разом з вихователем будувати і змінювати ігрове середовище, трансформувати його відповідно до виду гри, її змісту та перспектив розвитку. Але, водночас, зазначили, що неможливо для кожної гри створити свій «куток», знайти для кожної гри притаманний їй стиль ігрового інтер'єру й обладнання, бо це значно перевантажить приміщення.

Відповідаючи на запитання «Які із складників предметно-ігрового середовища є у вашій групі? «, педагоги зазначили, що у їхньому середовищі є ігрове обладнання, іграшки, різна ігрова атрибутика, ігрові матеріали, до яких відносяться і дидактичні ігри, а також є традиційні ігрові куточки для сюжетних ігор із незмінними темами і сюжетами («Лікарня», «Пошта», «Дитячий садок», «Магазин», «Аптека» тощо).

Щодо труднощів, які виникають при використанні форм роботи з розвитку мовленнєвої компетентності у дітей з використанням предметно-ігрового середовища, педагоги виділили недостатнє матеріальне забезпечення новим ігровим обладнанням, сучасними іграшками, дидактичними матеріалами, а також методичними посібниками, в яких би були представлені технології мовленнєвого розвитку дітей за віковими категоріями відповідно до сучасних вимог.

Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що в закладі дошкільної освіти ведеться робота щодо формування у дітей середнього дошкільного віку мовленнєвої компетентності, використовуючи предметно-

ігрове середовище, однак педагоги ще дотримуються усталених стереотипів, зокрема, традиційні ігрові куточки для сюжетно-рольових ігор варто осучаснити і наповнити новим сюжетним змістом.

2.3. Система роботи щодо розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку засобом оптимізації предметно-ігрового середовища

Розвиток мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку відбуватиметься більш ефективно за умов створення розвивального потенціалу предметно-ігрового середовища ЗДО, яке б було оснащене різноманітними предметами та ігровими матеріалами, що уможливлює одночасне включення всіх дітей групи в різноманітну діяльність. Таке середовище стимулює прояви мовленнєвої активності, самостійності, ініціативності та творчості.

Як зазначає О.Кононко, в цілому розвивальне середовище можна представити у вигляді круга, в центрі якого знаходиться «Я» (мій простір, середовище мого внутрішнього життя) і який поділено на сегменти – предметно-ігрове, природне та соціальне середовище [30].

Теоретичний аналіз отриманих експериментальних матеріалів уможливив визначення *педагогічних умов*, сприятливих для розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку засобом оптимізації предметно-ігрового середовища.

Як зазначає М.Айзенбарт, *педагогічні умови* – це сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і прийомів підвищення ефективності освітнього процесу й матеріально-просторового середовища, що забезпечують успішне вирішення поставлених завдань [1].

Нами виділені такі *організаційно-педагогічні умови:*

– створення нових осередків предметно-ігрового середовища, які відповідають віковим особливостям дітей, сучасним вимогам суспільства, спонукають дітей до мовленнєвої взаємодії;

– забезпечення потреби дітей у спілкуванні з однолітками в предметно-ігровому середовищі;

– цілеспрямована взаємодія вихователів та батьків щодо формування в дітей всіх складників мовленнєвої компетенетності (фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного, монологічного).

У своєму дослідженні свою увагу акцентуємо на оптимізації предметно-ігрового середовища з метою розвитку мовленнєвої компетентності дошкільників шляхом реалізації вище зазначених умов.

Умови оптимізації предметно-ігрового середовища – це ті чинники, що стимулюють, активізують мовленнєву діяльність дітей, обумовлюють повніше виявлення їхніх можливостей та умінь, не викликаючи, водночас, переобтяження ні дітей, ні педагогів [3].

Характеризуючи *першу умову*, слід зазначити, що створення нових осередків предметно-ігрового середовища мають відповідати сучасним вимогам до мовленнєвого розвитку дітей середнього дошкільного віку. Т.Піроженко зазначає, що для створення педагогічно доцільного предметно-ігрового середовище педагогам потрібно дотримуватись певних вимог: предметно-ігрове середовище має відповідати віковим потребам дітей та їхнім функціональним можливостям із незначним перевищенням ступеня складності; має бути динамічним, варіативним, різноманітним. Не зважаючи на те, що воно організовується дорослими - повністю підвладне дитині, не обмежує її діяльності, забезпечує повну свободу; ігровий простір повинен сприяти орієнтовно-пізнавальній діяльності, що забезпечує набуття нових знань, формування розумових дій, розвиток провідних психічних процесів дитини; необхідно включати у предметно-ігрове середовище національні,

етнокультурні особливості, аби дитина творчо прилучалася до духовних цінностей народу, вчилася любові до рідної землі [52].

При організації предметно-ігрового середовища в ЗДО враховуються основні вимоги до облаштування середовища:

– усі іграшки, матеріали, атрибути, предмети-замінники об'єднуються за функціональними ознаками відповідно до різних видів предметно-ігрової діяльності дітей (рухової, образотворчої, сюжетної тощо);

– більшість дидактичних матеріалів, іграшок, картинок має використовуватися з різною метою, варіативно, тобто поліфункціонально;

– усі іграшки, незалежно від їх класифікаційної належності, групуються так, щоб вони своєю величиною відповідали одна одній, зростові дітей і стаціонарному предметному оточенню, у якому граються діти;

– поєднання знайомих для дитини компонентів середовища з новими, які забезпечують її пізнавальний розвиток;

– забезпечення динаміки й мобільності середовища (можливість вільно пересуватися в межах визначеного простору) [58].

Ігровий світ повинен відповідати сучасній соціальній дійсності. Сьогодні ігри, з якими діти грали багато десятиліть тому, поступово йдуть із нашого життя. Наприклад, традиційні ігрові сюжети «Магазин», «Перукарня», «Моряки» перетворюються в «Супермаркет» або «МакДональдс», «Космічні подорожі», «Салон краси» та ін. Неактуальною стає гра в «Пошту». Предметно-ігрове середовище для сюжетно-рольової гри не повинно повертати дітей у те соціальне середовище, яке на сьогоднішній день не існує.

Реалізація *другої організаційно-педагогічної умови* - забезпечення потреби дітей у спілкуванні з однолітками в предметно-ігровому середовищі, спонукає педагогів до активізації мовленнєвої діяльності дошкільників, залучаючи їх до сюжетно-рольових ігор. Розігрування мовленнвєих ситуацій, сюжетів казок, оповідань, комунікативних ігор та вправ.

Зокрема, сюжетно-рольові ігри сприяють розвитку діалогічного та монологічного мовлення, укріпленню дружніх зв'язків між дітьми. Різні комунікативні ситуації змушують дітей вступати у мовленнєву взаємодію, обмінюватися думками, висловлювати свої враження. Спонтанний характер гри сприяє максимальній мовленнєвій активності дошкільника.

І не менш важливою *організаційно- педагогічною умовою є цілеспрямована взаємодія вихователів та батьків щодо формування мовленнєвої компетентнрості у дошкільників.*

Яу зазначає Л.Калмикова, якість зв'язного мовлення залежить від рівня розвитку всіх його складових (фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічсного. монологічного), у ньому розкриваються усі досягнення дошкільника в опануванні багатством рідної мови. Цілеспрямована робота вихователя та батьків з орієнтування у мовних явищах підводить дошкільника до формування елементарних мовних узагальнень, що на лексичному рівні виявляється в поглибленому розумінні семантики слів, на граматичному – у сфері словотвору та словотворчості, на рівні розгорнутого зв'язного висловлювання в умінні складати самостійне висловлювання послідовно, логічно, виразно, граматично правильно [26, с. 134].

Саме тому спільна взаємодія педагогів та батьків щодо осучаснення предметно - ігрового середовища забезпечить розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників.

Наступним етапом нашої роботи є розробка системи роботи щодо формування мовленнєвої компетентності дітей середнього дошкільного віку в предметно-ігровому середовищі, шляхом його оптимізації.

У розробці системи роботи враховано виділені нами організаційно-педагогічні умови.

Організаційно-педагогічна умова: *створення нових осередків предметно-ігрового середовища, які відповідають віковим особливостям дітей, сучасним вимогам суспільства, спонукають дітей до мовленнєвої взаємодії.*

Для реалізації зазначеної умови, пропонуємо педагогам наступні *рекоментації:*

– діти четвертого року життя хочуть бути схожими на дорослих, тому в предметно-ігровому середовищі повинні бути атрибути для організації сюжетно-рольових ігор з яскраво вираженими функціональними особливостями атрибутів та великою їх кількістю;

– облаштовуючи предметно-ігрове середовище, слід подбати про те, щоб воно було привабливим для перебування дітей;

– потрібно активізувати мовленнєву активність дітей через предметно-ігрове середовище, подбати, щоб дошкільники гнучко та варіативно використовували ігровий простір;

– забезпечити дітям вільний вияв своїх інтересів, бажань, на власний розсуд використовувати вільний час, отримувати відповіді на всі «чому?»;

– предметно-ігрове середовище повинно надавати можливість побудови сфер активності, що не перетинаються. Різноманіття дитячих потреб породжує і різноманіття видів діяльності для їх задоволення (спілкування, наочна діяльність, гра, праця, навчання, художня діяльність);

– використання загальних способів стимулювання мовленнєвої активності, а саме:

- збагачення предметно-ігрового середовища найрізноманітнішими і новими для нього предметами, іграшками і стимул-реакціями з метою розвитку допитливості дитини;
- надання дітям можливостей активно ставити запитання;
- заохочення дошкільників до висловлювання оригінальних ідей;
- використання особистого мовленнєвого прикладу, творчого підходу до вирішення проблем;
- забезпечення свободи спілкування, довіри до світу та оточуючих людей;

- використання прохання, замість наказу, переконання замість фізичної або агресивної словесної дії;
- створення такої психологічної атмосфери, при якій кожна дитина може вільно проявляти свої бажання і інтереси, відчувати, що вихователь приймає і любить її такою, якою вона є.

Особливе місце у предметно-ігровому середовищі відводиться дидактичним, розвивальним матеріалам, які використовуються цілеспрямовано та спонукають до роздумів.

Для прикладу подаємо: *ігровий осередок «В гості до Грайлика» (С.Іванча)*.

Мета створення осередку: сприяти залученню дітей до сюжетно-рольових ігор, удосконаленню навичок діалогічного мовлення, вміння гратися не поруч, а разом, використовуючи у грі реальні іграшки та предмети-замінники. Забезпечує відкриту форму спілкування, як опосередковано - через іграшки, так і безпосередньо - з однолітками, допомагає малюкам адаптуватися у соціальному оточенні.

Обладнання: різні за розміром ляльки, коляска для ляльки, машинки, м'які іграшки, іграшковий посуд, лялькові меблі, атрибути до сюжетно-рольових ігор [25].

Доцільно організовувати мовленнєві ситуації доступні дітям середнього дошкільного віку, оскільки вони мають ігровий характер: «Знайомство». «Взаємне інтерв'ю», «Етика взаємовідносин», «Давайте познайомимось».

Друга умова: *забезпечення потреби дітей у спілкуванні з однолітками в предметно-ігровому середовищі.*

Для реалізації цієї умови, розроблено методичний супровід щодо розвитку у дітей потреби в спілкування в процесі ігрової діляьності та створення динамічного предметно-ігрового середовища.

Підібрано сюжетно-рольові ігри «Кіностудія», «Магазин іграшок», «Салон крами», «Салон мобільного зв'язку», «Добрі ельфи»» режисерські – «Життя в лісі», «Невербальна казка», «Кенгуру», «Капітан»; комунікативні «Спільне коло», «Будь-ласка», «Сонячний зайчик», «Ввічливі слова», «Розсміши сумного друга», «Скажи комплімент» тощо; ігри, обладнання ігрового середовища за зонами «Сюжетно-рольові ігри», «Режисерські ігри», «Комунікативні ігри».

Сюжетно – рольові ігри повинні забезпечитися необхідними матеріалами (лото, настільні ігри, пазли, мозаїка, м'ячі, дзеркальця, аксесуари для сюжетно-рольових ігор (лялькові меблі, посуд, праска).

Система ігор та вправ поділяється на два взаємопов'язані блоки.

Перший блок передбачає формування у дітей вміння слухати і розуміти іншого.

Ігри та вправи: «Зламаний телефон», «Сонячний зайчик», «Азбука чомучок», «Невербальна казка», «Що відчуваєте», «Спільний малюнок», «Гусениця». «Іграшка», «Тільки разом». «Чарівні хащі» та ін.

Другий блок ігор та вправ сприяє розвитку комунікативних навичок в процесі спілкування, умінь підтримувати розмову, брати участь у колективному обговоренні, чітко і зрозуміло висловлювати власні погляди, думки та почуття.

Ігри та вправи: «Компліменти», «Через скло», «Магазин іграшок», «Діалоги», «Знайомство», «Ввічливі слова», «Опиши друга», «Життя в лісі», «Будь-ласка», «Склади картинку», «Спина до спини», «Плутанина», «Сороканіжка», «Липучка».

Третя умова: *цілеспрямована взаємодія вихователів та батьків щодо формування в дітей всіх складників мовленнєвої компетенетності (фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного, монологічного)*

Щоб навчити дітей *правильно й чітко вимовляти звуки*, пропонуємо такі ігри: «Вимови так, як я», «Оркестр», «Назви і відгадай», «Крамниця»,

«Комар», «Виправ Незнайку», «Чого не вистачає?», «Ось так вимовляються звуки».

Розвитку *фонематичного слуху* сприятимуть ігри: «Тиша», «Зіпсований телефон», «Тиха і голосна музика», «Що як звучить», «Відгадай звук», «Упізнай, хто це?», «Доручення», «Хто краще чує?».

Для розвитку *мовленнєвого дихання* пропонуються ігри: «Сніжинка», «Листочки», «Вітерець», «У лісі», «Вітряк», «У кого далі полетять пелюстки?», «Дмухай сильніше».

Для вироблення *інтонаційної виразності* мовлення (сили голосу, темпу, логічних наголосів, інтонації, ритму) ефективними є такі ігри: «Мавпочки», «Хто що почув?» (А.Богуш, Н.Гавриш) [8, с.231].

Для *розвитку словника* дтей, пропонуємо наступні ігри:

– ігри на уточнення і закріплення назв предметів: «Чарівний мішечок», «Посилка», «Чого не стало?», «Що змінилося?», «Виставка», «Подорож по кімнаті», «Що в торбинці?» та ін.;

– ігри на закріплення якостей, властивостей, ознак предметів та іграшок: «Назви який», «Впізнай предмет», «Вгадай на дотик», «Знайди такий предмет», «Магазин»;

– ігри на закріплення матеріалу: «Що з чого зроблено?», «З чого шиють одяг (взуття)?», «Погодуємо ведмедика», «Назви матеріал» та ін.;

– ігри на закріплення професій дорослих: «Хто де працює?», «Кому що потрібно для роботи?», «В ательє», «На фабриці», «В магазині», «Лікарня»;

– ігри на зіставлення і порівняння предметів: «Що схоже, а що відмінне?», , «Хто помітив?» та ін.;

– ігри на збагачення словника новими словами (*див. дод.Г*).

Дидактичні ігри та вправи на формування *граматичної правильності* мовлення:

– спрямовані на розвиток навичок у дітей відмінювати іменники множини в родовому («Чого не стало?», «Чого більше?») та називному відмінках («Що змінилось?», «Назви предмети», «Опиши картинку», «Пошта»);

– на відмінювання іменників однини і множини у знахідному відмінку («Що я бачив?», «Розкажи про картинку»);

– на вживання роду іменників («Плутанина», «Одягни ляльку», «Крамниця іграшок»);

– на вживання невідмінюваних іменників («На гостини», «Що я чув по радіо?»);

– на вживання дієслів за особами і дієслівних форм з чергуванням приголосних в основі («Що ми робимо?», «Що написано в листі?»);

– на узгодження числівників з іменниками («Що змінилось?», «Порахуй, скільки?»);

– на відмінювання іменників, що вживаються тільки в однині або множині («Кому що потрібно?», «Про що ми задумали?»);

– на правильне вживання прийменників («Сховай зайчика», «Що змінилося?», «Де ведмедик?»);

– на виправлення помилок, зумовлених двомовністю («Назви слово іншою мовою», «Що змінилось?», «Крамниця іграшок», «Про що ми задумали?»);

– на виправлення граматичних помилок («Так чи не так?», «Виправ, Петрушку» та ін.) (А.Богуш, Н.Гавриш) [7].

А також доцільно залучити дітей до таких ігор: Квочка з каченятами», «Заміни слово іншим» та виконання дидактичних вправ (*див. дод.Д*).

Для розвитку *діалогічного* мовлення пропонуємо такі ігрові мовленнєві вправи: «Знайомство», «Вітання», «Прощання», «Прохання», «Звертання», «Подяки», «Співчуття», «Комплімент», «Вибачення», «Згода, відмова, заборона, дозвіл», «Вручення подарунків на день народження, свято»,

«Розмова по телефону», «Зустріч на вулиці», «Розмова з другом (подругою)», «Розмова з дорослими», «Розмова казкових героїв», «Зустріч новенького» і т. ін. (*див.дод.Ж*).

Для розвитку *монологічного мовлення*, у навчанні дітей середнього дошкільного віку варто застосовувати наступні прийоми навчання *розповідання за картиною:*

– повний зразок розповіді вихователя (на початкових етапах навчання);

– частковий зразок;

– зразок-дублер (повторення зразка від іншої особи);

– колективне складання дітьми розповіді за картиною (за однією частиною картини складає розповідь вихователь, а за іншою – діти);

– аналіз розповідей дітей (виділення позитивних моментів, висловлення пропозицій, заохочення дітей («А як інакше можна сказати? Скажіть про це по-своєму»).

Добір художніх творів для переказу в середній групі:

– твори, невеликі за розміром з простим динамічним сюжетом: «Прийшла весна», «Найкраща», «Суперечка» Л. Толстого; «Свято», «Кубик» Я. Тайца; «Про сніговий колобок», «Помічники» Н. Калініної;

– казки: «Котик і півник», «Рукавичка», «Козенята і вовк», «Колобок» К. Ушинського.

У середній групі варто застосовувати такі прийоми складати розповіді з власного досвіду.

– бесіда;

– запитання;

– розповіді вихователя;

– доповнення розповіді описом власних переживань, вражень;

– нагадування;

– вказівки.

Вимоги до розповіді вихователя:

- в основі розповіді має бути конкретний факт;
- виховна цінність розповіді;
- доступність змісту.

Структура зразка розповіді повинна бути чіткою:

- опис часу і умов, в яких відбулася подія;
- розгортання сюжету;
- закінчення події.

Варто застосовувати *активні прийоми навчання* дітей середнього віку розповіді:

– прийом узагальненої розповіді про колективний або індивідуальний досвід передбачає спільну розповідь вихователя та дітей, в якій педагог лише визначає головні напрями повідомлення (ключові фрази), а діти продовжують, доповнюють, завершують його;

– розповідь вихователя із власного досвіду (зразок)–це найоптимальніший прийом навчання дітей.

Таким чином, система роботи розроблена на основі виділених нами організаційно-педагогічних умов та включає методичні рекомендації для педагогів, добірку дидактичних ігор та вправ, спрямованих на розвиток мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку.

Правильно організоване предметно-ігрове середовище з урахуванням комплексу організаційно-педагогічних умов, забезпечить реалізацію потреби дитини в активній мовленнєвій практиці, сприятиме розвитку мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для формування мовленнєвої компетентності дитини, сприятиме соціалізації дитини та впливатиме на всі аспекти її розвитку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ

Проведене експериментальне дослідження на констатувальному етапі забезпечило обґрунтоване вивчення стану сформованості мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку. Діагностичними методами виступили: *спостереження, діагностичні методики для дітей, анкетування педагогів; математичні і статистичні методи дослідження.*

Нами визначено критерії та показники сформованості мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку. Такими критеріями виступили: фонетичний розвиток (правильна вимова звуків, виразність мовлення, інтонаційна виразність); лексичний розвиток (багатий словниковий запас, розуміння значення слова); граматичний розвиток (правильність морфологічної та синтаксичної будови мовлення); правильне діалогічне та монологічне мовлення (уміння презентувати себе оточенню, знання правил мовленнєвого етикету, уміння вести діалог, переказувати невеликі тексти; складати розповіді за планом вихователя, формувати самостійне мовлення).

На основі розроблених критеріїв та їх показників, нами було визначено рівні сформованості мовленнєвої компетентності дошкільників: *достатній, середній, низький.* Результати дослідження показали, що 20 % (3 дитини) досліджуваних володіють *достатнім рівнем* розвитку мовленнєвої компетентності, 53,4% (8 осіб) - *середнім рівнем* і у 26,6 % (4 дитини) виявлено *низький рівень*. Виходячи з отриманих результатів, ми побачили, що переважна більшість дітей володіє *середнім рівнем* розвитку мовленнєвої компетентності. Той факт, що частина дітей перебуває на низькому рівні сформованості мовленнєвої компетентності, дає нам підставу для організації системи роботи щодо формування у них зазначеної якості. І одним із ефективних засобів вбачаємо предметно-ігрове середовище, перебуваючи в якому, дошкільники засвоюватимуть зразки правильного мовлення.

Анкетування педагогів показало, що педагоги приділяють належну увагу формуванню мовленнєвої компетентності у дітей, використовуючи

предметно-ігрове середовище, однак педагоги ще дотримуються усталених стереотипів, зокрема, традиційні ігрові куточки для сюжетно-рольових ігор варто осучаснити і наповнити новим сюжетним змістом.

Для оптимізації предметно-ігрового середовища, нами виділені організаційно-педагогічні умови, які забезпечать виховний потенціал середовища для розвитку мовленнєвої компетентності у дітей. Це: створення нових осередків предметно-ігрового середовища, які відповідають віковим особливостям дітей, сучасним вимогам суспільства, спонукають дітей до мовленнєвої взаємодії; забезпечення потреби дітей у спілкуванні з однолітками в предметно-ігровому середовищі; взаємодія вихователів та батьків щодо формування в дітей всіх складників мовленнєвої компетенетності (фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного, монологічного).

Розроблена нами система роботи включає методичні рекомендації для педагогів та добірку дидактичних ігор та вправ для розвитку мовленнєвої компетентності у дошкільників, які можливо організувати засобами предметно-ігрового середовища. Подано рекомендації педагогам що до організації такого середовища з урахуванням, виділених організаційно-педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного дослідження, ми прийшли до таких висновків за висунутими у дослідженні завданнями.

За першим завданням:

Здійснено дефінітивну характеристику понятєвого апарату нашого дослідження. Виділено такі провідні категорії: *«освітній простір», «освітнє середовище», «предметно-ігрове середовище», «компетентність», «мовленнєва компетентність», «мовленнєвий розвиток».*

Проаналізовані нами поняття дослідження складають основу для розкриття змісту досліджуваного явища. Вони тісно взаємопов'язані між собою та складають своєрідний причинно наслідковий ряд, що відображає певні етапи розвитку мовленнєвої компетентності у дітей.

Під мовленнєвою компетентністю розуміється здатність дитини продукувати свої звернення, думки, тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і не вербальних засобів. Мовленнєва компетентність об'єднує фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний та монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежність та взаємозумовленість. Мовленнєва компетентність забезпечує дитині можливість підтримувати мовленнєву взаємодію з іншими, здійснювати мовленнєву діяльність, вибудовуючи логічні висловлювання.Сформована мовленнєва компетентність у дошкільному віці є головною умовою подальшого успішного навчання у школі.

Одним із ефективних засобів формування мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку є правильно організоване, відповідно до сучасних умов, предметно-ігрове середовище.

За другим завданням:

Проаналізовано стан дослідження проблеми у працях сучасних науковців. Проблема розвитку мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку досліджується такими науковцями: А.Богуш, Г.Бєлєнькою, В.Вавіною, Н.Гавриш, Н.Гордій, Л.Калмиковою, Е.Коротковою,

Н.Пахомовою, С.Чередніченко, В.Чекаліною та ін. Науковці розглядають проблему в різних аспектах, зокрема; формування мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами творів живопису (Н Гордій), формування мовленнєвої компетентності дошкільників у процесі навчання переказу літературних творів (В. Чекаліна), умови формування мовленнєвої компетентності у дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями (Н.Пахомова.) та ін.

Створення предметно-ігрового середовища досліджується такими науковцями: Н.Гавриш, Т.Піроженко, В.Рагозіною, Г.Бєлєнькою, Н.Кащук, О.Косенчук, І.Новик, К.Крутій, Л.Лохвицькою, О.Низковською. Зокрема, проектування предметно-ігрового середовища в закладах дошкільної освіти досліджувала Л.Лохвицька, інноваційні підходи до створення предметно-ігрового середовища - О.Низковська, ігровий простір дитини -К.Карасьова, Т.Піроженко; освітнє середовище як засіб особистісного розвитку дітей раннього віку - Н.Гавриш; предметно-розвивальне середовище як компонент освітнього простору -К.Крутій, тощо.

Правильно організоване предметно-ігрове середовище забезпечить формування мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для розвитку фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного та монологічного складників мовленнєвої компетентності.

За третім завданням:

Розкрито значення предметно-ігрового середовища для розвитку мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку.

Розвивальне предметно- ігрове середовище — це система матеріальних об'єктів діяльності дитини, що функціонально моделює зміст її духовного і фізичного розвитку. Предметно- ігрове середовище має бути динамічним і мобільним, усе обладнання має постійно поновлюватися, видозмінюватися і легко переноситися з одного центру в інший.

Предметно - ігрове середовище є однією із складових розвивального середовища закладу дошкільної освіти. Правильно організоване предметно-

ігрове середовище забезпечить реалізацію потреби дитини в активній мовленнєвій практиці. Включення дитини у зміст рольових взаємин в процесі ігрової діяльності сприяє формуванню комунікативних умінь та навичок, достатній рівень яких дає дитині змогу самореалізуватися й адекватно діяти в соціальному оточенні.

За четвертим завданням:

Визначено критерії, показники та рівні сформованості мовленнєвої компетентності у дітей середнього дошкільного віку.

Критеріями сформованості мовленнєвої компетентності визначено: фонетичний розвиток (правильна вимова звуків, виразність мовлення, інтонаційна виразність); лексичний розвиток (багатий словниковий запас, розуміння значення слова); граматичний розвиток (правильність морфологічної та синтаксичної будови мовлення); правильне діалогічне та монологічне мовлення (уміння презентувати себе оточенню, знання правил мовленнєвого етикету, уміння вести діалог, переказувати невеликі тексти; складати розповіді за планом вихователя, формувати самостійне мовлення).

На основі розроблених критеріїв та їх показників, нами було визначено рівні сформованості мовленнєвої компетентності дошкільників: *достатній, середній, низький.* Результати дослідження показали, що 20 % (3 дитини) досліджуваних володіють *достатнім рівнем* розвитку мовленнєвої компетентності, 53,4% (8 осіб) - *середнім рівнем* і у 26,6 % (4 дитини) виявлено *низький рівень*. Виходячи з отриманих результатів, ми побачили, що переважна більшість дітей володіє *середнім рівнем* розвитку мовленнєвої компетентності. Той факт, що частина дітей перебуває на низькому рівні сформованості мовленнєвої компетентності, дає нам підставу для організації системи роботи щодо формування у них зазначеної якості. І одним із ефективних засобів вбачаємо предметно-ігрове середовище, перебуваючи в якому, дошкільники засвоюватимуть зразки правильного мовлення.

Анкетування педагогів показало, що педагоги приділяють належну увагу формуванню мовленнєвої компетентності у дітей, використовуючи

предметно-ігрове середовище, однак ще дотримуються усталених стереотипів, зокрема, традиційні ігрові куточки для сюжетно-рольових ігор варто осучаснити і наповнити новим сюжетним змістом.

За п'ятим завданням:

Визначено організаційно- педагогічні умови, які, на наш погляд, забезпечать виховний потенціал предметно-ігрового середовища для розвитку мовленнєвої компетентності у дітей. Такими умовами є: створення нових осередків предметно-ігрового середовища, які відповідають віковим особливостям дітей, сучасним вимогам суспільства, спонукають дітей до мовленнєвої взаємодії; забезпечення потреби дітей у спілкуванні з однолітками в предметно-ігровому середовищі; взаємодія вихователів та батьків щодо формування в дітей всіх складників мовленнєвої компетенетності (фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного, монологічного).

Розроблена нами система роботи включає методичні рекомендації для педагогів та добірку дидактичних ігор та вправ для розвитку мовленнєвої компетентності у дошкільників, які можливо організувати засобами предметно-ігрового середовища. Подано рекомендації педагогам щодо організації такого середовища з урахуванням, виділених організаційно-педагогічних умов.

Викладені у дослідженні результати не розглядаються як вичерпні, такі, що повністю вирішують проблему формування мовленнєвої компетентності дітей середнього дошкільного віку засобом предметно-ігрового середовища. Перспективами подальшого дослідження може бути вивчення формування комунікативної компетентності дітей середнього дошкільного віку засобами інтерактивних форм роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенбарт М.М Педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльносі. *Молодий вчений*. № 4.2 (68.2) квітень, 2019. С.6-9.

2. Алексєєнко-Лемовська Л. В. Збагачення словника дошкільників у театрально-ігровій діяльності: педагогічні умови. Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. Випуск 65. 2012. С.58-64. URL: http://eprints.zu.edu.ua/9177/1/9.pdf

3. Аніщук А.М. Педагогічні умови оптимізації процесу мовленнєвого самовираження дошкільників різної статі: дис. кан. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2009. 259 с.

4. Артемова Л.В. Театр і гра. Київ : Томіріс, 2002. 340 с.

5. Базовий компонент дошкільної освіти України / під керівництвом Т.О.Піроженко. К.: Видавництво, 2021. 26 с. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini

6. Бєлєнька Г., Корічєва К. Створюємо розвивальне середовище для сенсорного розвитку власноруч. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2016. № 4. С. 18.

7. Бобир В. Освітнє середовище дитячого садка: що врахувати під час самооцінювання. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 12. С. 7-9.

8. Богуш А. М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: теорія й методика навчання дітей рідної мовлення: підручник; за ред. А. М. Богуш. К. : Вища шк., 2007. 542 с.

9. Богуш А.М. Мовленнєва компетенція дошкільника як лінгводидактична проблема. *Розвиток творчих здібностей дітей засобами мовлення*: зб. наук. пр.; ред. колегія : А.М. Богуш, П.І.Білоусенко, Г.І.Григоренко та ін. К.: Запоріжжя, 1998. С. 146 –239.

10. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник; за ред. А.М.Богуш, друге видання, доповнене.К.: Видавничий Дім «Слово». 2011. 704 с.

11. Богуш, А.М., Гавриш Н.В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підручник; вид. 2-е. К.: Видавничий дім «Слово», 2015. 408 с.

12. Вальдорфська педагогіка у дошкільній освіті. URL: http://lab-do.luguniv.edu.ua/04_tehnologyi/02_technology_valdorfska_schkola/index.htm

13. Васильєва С., Гавриш Н., Рогозіна В. Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів: монографія. За наук. ред. Н.В. Гавриш. Кропивницький : ІМЕКС – ЛТД, 2021. С. 70 – 76.

14. Вимоги до ігрового предметно-розвивального середовища в групі: сучасні підходи. URL: http://leleka.rv.ua/index.php?m=content&d=view&cid=143

15. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: навч.-метод. посібн. Київ: Шкільний світ: Вид. Л. Галіцина, 2006.119с.

16. Гавриш, Н.В. Середовищна модель – панацея? Ламаємо стереотипи / Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2019. – № 5. – С. 4–10.

17. Гармс Т., Річард М. Шкала оцінювання якості осітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Третя редакція (ECERS-3). Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 113 с.

18. Гончаренко А. Сучасний підхід до створення розвивального середовища у ДНЗ. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 3. С. 43-49.

19. Гончаренко А.М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників: навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі».К. : Світич, 2009.160 с.

20. Грама Н.Г. Сенсорний розвиток дітей раннього віку: теорія і практика: монографія. .Одеса, 2018. 239 с.

21. Григоренко Г., Погрібняк Н. Створення предметно-ігрового середовища. Форми роботи з педагогами. *Дошкільне виховання*. 2019. № 2. – С. 11 – 13.

22. Гураш Л. Світ іграшки. Дитячий садок. 2005. №1. С.8–9.

23. Завязун Т.В. Вплив ігрової діяльності на всебічний розвиток дитини дошкільника. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Серія 5. Випуск 64, 2018. С.93-96. URL: http://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/64-2018/23.pdf

24. Запорожець О.В., Маркова Т.О. Гра та її роль розвитку дитини дошкільного віку. К., 2008.С. 198.

25. Іванча С.Г. Організація предметно-розвивального середовища дітей молодшого дошкільного віку. Прилуки. 2010. 95 с.

26. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності в дітей дошкільного віку: монографія. К. : Фенікс, 2008. 497 с.

27. Карабаєва І.І., Терещенко Л.А. Розвивальне освітнє середовище ЗДО: основні компоненти, етапи формування та критерії його оцінювання. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.К. Костюка НАПН України*, 2020. Т 4. Вип. 16. С. 89-101.

28. Касярум Н. Освітній простір: становлення поняття. URL:http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2203/1/Kasjarum.pdf

29. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): монографія. К.: Стилос, 2000. 336 с.

30. Кононко О.Л. Дитяча субкультура як цінність і складова особистісно орієнтованої освіти. *Дошкільне виховання*.2001. (№ 12). С. 6-9.

31. Косенко М. Мовленнєве спілкування. Дошкільне виховання. 2003.№ 8. С. 14-15.

32. Кошель В.М., Соболь К.М. Особливості формування освітньо-розвивального середовища в дошкільних навчальних закладах. *Український*

психолого-педагогічний збірник : наук. Журнал. Львів, 2017. № 10. С. 104–108.

33. Кошіль О.П. Освітнє середовище дошкільного навчального закладу: ґенеза та сутнісний зміст поняття. *Освітологічний дискурс*, 2017. № 3-4 (18-19). С. 150-162.

34. Лапіна В. О., Психологічні особливості навчального діалогу, які впливають на ефективність процесу формування мовленнєвої компетентності студентів під час вивчення іноземних мов. URL: r.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/151790/1/8.%20ЛАПІНА%20В.%20О.pdf

35. Литвиненко С.А. Соціально-педагогічні аспекти діяльності вихователя закладу дошкільної освіти . Нова педагогічна думка. 2018. №3. С. 85-87.

36. Лобанова Е.А. Дошкільна педагогіка: навч. метод. пос. Миколаїв. 2005. 76 с. . URL: http://www.pedlib.ru/Books/1/0481/index.shtml

37. Лохвицька Л. В. Концептуальні засади проектування розвивального предметного середовища в дошкільних навчальних закладах. *Педагогічна теорія і практика:* зб. наук. пр. Київського Міжнародного Університету. 2010. С. 159-169.

38. Лохвицька Л.В. Розвивальне предметне середовище в дошкільних навчальних закладах: навчально-методичний посібник. К.: Редакція газет з дошкільної та початкової освіти. Бібліотека «Шкільного світу», 2013. 80 с.

39. Лохвицька Л.В. Розвивальне предметне середовище: завдання вихователя. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 10. С. 11.

40. Лохвицька Л.В. Розвивальне предметне середовище: чим наповнити осередки. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 10. С. 12

41. Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку. Одеса, 2005. 320 с.

42. Луцан Н. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності.: дисертація доктора пед. наук: 13.00.02 « теорія і методика навчання (українська мова)». Одеса., 2005. 175 с.

43. Малихіна О. Особистісно зорієнтована модель навчання та її аксіологічна сутність. *Рідна школа.* 2002. №10, С. 15-16

44. Менг К. Комунікативно-мовленнєва діяльність старших дошкільників в ситуативній обумовленості (компоненти та градації) *Психолінгвістика :* зб. статей: відп. ред. А. М. Шахнарович. 1984. С. 241-259.

45. Монтессори М. Допоможи мені зробити самому: вступ. стаття М.Богуславської. Вид дім „Карапуз", 2002. 272 с.

46. Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.12.2017 року № 1633 «Примірний перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти» URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/perelik-igrovogo-ta-navchalno-didaktichnogo-obladnannya

47. Низковська О. Іграшка в центрі уваги педагогічної спільноти. *Дошкільне виховання.* 2018. № 1. С. 9 – 11.

48. Низковська О.В. Як створити інноваційне розвивальне предметне середовище. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. № 8. С. 20-26.

49. Новик І.М., Онянова Т.В Особливості формування предметно-ігрового середовища ДНЗ. *Молодий вчений* № 6 (46) червень, 2017 р. 264 267: . URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/6/59.pdf

50. Павлюк С. Розвивальне предметно-ігрове середовище як засіб активізації мовлення дітей третього року життя. Прилуки. С.248-253.

51. Педрада. Портал освітян України. Ігрові куточки в дитячому садку: що потрібно знати вихователю. URL: https://oplatforma.com.ua/article/2349-grov-zoni-v-dityachomu-sadku-shcho-potrbno-znati-vihovatelyu

52. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль, 2010. 152 с.

53. Піроженко Т.О., Ладивір С.О., Карасьова К.В. та ін. Дитина у сучасному соціопросторі: навчальний посібник; за ред. Т.О. Піроженко. Кіровоград. : Імекс ЛТД, 272 с.

54. Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти: *матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції* 6 – 7 травня 2010 р. Херсон : ХДУ, 2010. 368 с

55. Рейпольська О.Д., Гудим І.М., Зайцева Л. І., Луценко І. В. та ін. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування : навч.-метод. посібник; за ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 222 с.

56. Роговик І. Предметно-ігрове середовище – важливий чинник розвитку творчої особистості дошкільника. *Практика управління закладом освіти.* 2010. № 1. С. 74-80.

57. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки: автореф. дис.. канд. пед. наук : 13.00.02.О.,2003.21с.

58. Специфіка організації предметно-ігрового середовища в контексті сенсорного розвитку дітей раннього віку. URL: http://www.ird.npu.edu.ua/files/kachyk.pdf

59. Створення розвивального середовища в дошкільних навчальних закладах. URL: http://novoukrainkadoshkillia.edukit.kr.ua/metodichna_robota_v_dnz/rozvivaljne_seredovische/

60. Цимбалару А.Д. Компонентно-структурний аналіз поняття “освітній простір”. *Педагогічні науки / Стратегічні напрямки.* Інститут педагогіки АПН України. URL: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Pedagogica/23997.doc.htm

61. Цимбалару А.Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. URL: https://lib.iitta.gov.ua/715281/1/Освітній%20простір.%20Сутність,%20структура%20і%20механізми%20створення.pdf

62. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до 6 років /О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова; наук. кер. О.Л. Кононко. К: ТОВ «МЦФЕР» . Україна» .2019. 488с.